

SOMOGY

IRODALOM • MŰVÉSZET • KULTÚRA

Versek

BOTH Balázs • CSANÁDY János • FÉSÜS Éva
KERÉK Imre • LÁRAI Eszter • WAGNER Dezső

Napló

TAKÁTS Gyula

Dráma

TÓTH-MÁTHÉ Miklós

Novella

FECSKE Csaba

Tanulmány

BALÓ András

Emlékezés, kritika

BERTÓK László • CSÜRÖS Miklós • GÉGER Melinda

Festmény

DÉNES Valéria • GALIMBERTI Sándor • IANOW Mária • TENK László

HARMINCEGYEDIK ÉVFOLYAM

4.

2003. JÚLIUS – AUGUSZTUS

Az alábbiakban az eredeti kézirat olvasható!

*Nagyszüleim,
Édesanyám emlékének.
Gyermekeimnek.*

POLGÁRNAK MARADNI EGY IPAROS - POLGÁRI CSALÁD 100 ÉVE

*“Én is szeretném zsebeimbe cipelni
életem és ügyeim könyvelését.”
/Márai Sándor/*

BEVEZETŐ

A téma indoklása

Régóta foglalkoztat András élete, múltja, jelene, jövője. Késői - édesanyja 41 évesen szülte - egy szem gyerek a Ratkó-érából. Édesanyja - aki, szintén késői gyermek volt - szinte végigélte a XX. századot. 1918-at gyerekként, a 30-as évek konszolidációját, ahol az "ember havi 200 fixszel ma könnyen viccel", 1945-öt a "demokráciát", Rákosit, 1956-ot - a forradalom kitörésekor hivatalos ügyben éppen Budapesten járt -, a Kádár-korszakot és a rendszerváltást. Megannyi történelmi korszak. Tudott valamit az életről, túlélte mindent és mindenkit. Életművész volt? Nem tudni. Az biztos, hogy olyan túlélési stratégiákat alkalmazott koronként, melyek átsegítették a nehézségeken. Honnan volt ez a tudása és ez az akaratereje? Az iparos-polgári család identitásából? A 20-as, 30-as évek iskolapolitikájából, iskolai neveléséből? Egyetlen gyermeke, András - akit özvegyként nevelt fel - élete jelentős részét a Kádár-érában élte le. Pályafutását autószerelőként kezdte a hetvenes évek elején, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem végzős hallgatója. Hogyan jutott el idáig? A rendszerváltás tíz éve történt. Ő hogyan élte meg a különböző korszakokat? Átvett-e valamit édesanyja identitásából, mentalitásából, kulturáltságából? A státuszmegszerzés folyamatában hogyan realizálódott a származásából adódó kulturális tőke? András gyermekei azonosultak-e nagyanyjuk, édesapjuk életszemléletével? Megannyi kérdés, amelyek megválaszolásához több tudományos diszciplína adja a módszertani és értelmezési lehetőségeket.

A módszer indoklása

A felvetett kérdések, problémák megválaszolására a szociológia tudománya széles lehetőségeket kínál. Végiggondolva a család 100 éves történetét és a lehetőségeket - ti. András édesanyja 4 éve elhunyt - az esettanulmány tűnik a legkézzelfoghatóbb megoldásnak. Az esettanulmány lehetőséget ad arra, hogy a felvetett kérdéseket egészként kezelje, valamint biztosítja, hogy egy "természetes" szociális egységből - jelen esetben, egy családból - induljon ki. E kutatási metodika alkalmazása során lehetőség van az empirikus feltáró módszerek, mint a megfigyelés, a beszélgetés, valamint a dokumentumelemzés alkalmazására.(1)

A történetek hitelessége érdekében lehetőség adódik arra, hogy az interjúkkal, valamint a hivatalos iratok tanulmányozása által, rekonstruálni lehessen a család életét. Ursula Heiligenmann szerint "Az esettanulmány - mint a "tipikus eset" reprezentánsa - az általánosítást célozza meg". Ennek egyik lehetősége az, hogy magát az esetet céltudatosan egy nagyobb csoport - jelen esetben, egy iparos-polgári réteg - reprezentálására választják ki.(2) Módszertani tekintetben azért választottam az interjút, mivel a családtagok visszaemlékezései - reményeim szerint - reprezentálni tudják indirekt módon azokat a mentalitásbeli, értékrendszerbeli sajátosságokat, amelyek által választ lehet kapni a feltett kérdésekre, valamint a problémafelvetésre.

Problémafelvetés, hipotézis

A dolgozat András családtörténetével foglalkozik. A életutak vizsgálata segítheti a társadalmi folyamatok megértését. Lehetőséget ad arra, hogy bemutassa a vizsgált családtagok státuszmegszerzésének, mobilitásának három korszakon (Horthy, Rákosi és a Kádár éra) átívelő folyamatát. A hazai mobilitási vizsgálatok reprezentatív minta mérése által történnek. Jelen dolgozat kísérletet tesz arra, hogy egy családtörténet bemutatása által vizsgálja a folyamatokat, konklúziót vonjon le, és az "eredményt" összevetse az eddigi megállapításokkal. Róbert Péter 1991-ben írt tanulmányában a státuszmegszerzés folyamatáról a következőket írja: "A státuszmegszerzés folyamatának "mérőföldkövei" a származás (a szülők foglalkozása és képzettsége), a gyermek iskolai teljesítménye és a gyermek társadalmi helyzete (foglalkozása).(3)

A klasszikus Blau-Duncan-féle modellt követve tehát: "olyan "háromszögről" van szó, ahol a származás közvetlenül hat a gyermek foglalkozására (ez a háromszög "átfogója"), az iskolázottság pedig közvetve (ez a két "befogó").(4)

A tanulmány szociológiai, neveléstörténeti és város-kultúrtörténeti aspektusból kívánja vizsgálni azon felvetést, hogy egy iparos-polgári családban a kulturális tőke átszármaztatása a státuszmegszerzés folyamatában releváns. A problémafelvetés és a hipotézis igazolására a dolgozat három fő részre, három életútra tagolódik:

- a nagyszülők. K. Andor és B. Julianna életútjára,
- az anya - a nagyszülők legkisebb gyermeke - K. Mária életútjára,
- a fiú - K. Mária gyermeke -, András életútjára.

Az interjú kérdései érintik az életkörülményeket, azok változásait, a generációk neveltetési attitűdjeit, a család kommunikációs változásait (korlátozott kódból, kidolgozott kódváltás), a mobilitási lehetőségeket, azok realizálódását, továbbá a művelődési, kulturális lehetőségeket és a státuszmegszerzés folyamatát.

Jegyzet

(1) MAJZIK Lászlóné: Esettanulmányok a világban és nálunk. Új Pedagógiai Szemle, 1991/-8. 124. o.

(2) MAJZIK: u. o. 126. o.

(3) RÓBERT Péter: Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. In: Meleg Csilla (Szerk.) Iskola és társadalom II. Pécs, 1999. 57. o.

(4) RÓBERT: u. o. 57. o.

MEGKÖZELÍTÉSEK

Szociológiai megközelítés

Magyarországon a mobilitási vizsgálatok többek között Andorka Rudolf, Andor Mihály, Róbert Péter, valamint Liskó Ilona nevéhez fűződnek. A szerzők statisztikai adatok elemzése révén vázolták fel egyes korok, nemzedékek, foglalkozások mobilitási jellemzőit, trendjeit. Andorka társadalmi mobilitásnak nevezi az egyén, illetve a család társadalmi helyzetének megváltozását.(1) A család mobilitásának elemzéséhez nélkülözhetetlen az ország társadalmi-foglalkoztatási összetételének bemutatása.

A nagyszülők története az első időszak és az első világháború előtti évtizedeket öleli fel. Az ország gazdasága agrárjellegű volt, ebből következett, hogy a társadalmi szerkezet is agrárjellegűt öltött.(2) Az aktív keresők társadalmi összetételét vizsgálva megállapítható, hogy az önálló kisiparos, kiskereskedő réteg, melyhez a nagyapa is tartozott, az 1900-as években a negyedik helyen volt a foglalkoztatottak arányához viszonyítva. K. Andor az elemi iskola elvégzése után kitanulta az esztergályos szakmát. A nagyanya (B. Julianna) mint bábaasszony - amennyiben szellemi foglalkozásnak aposztrofáljuk a bábamesterséget - a rangsor hetedik helyét foglalja el. Ő a 4 polgári elvégzését követően tanulta ki a bábamesterséget. (v.ö. első interjú)

A statisztika egyébként kilenc társadalmi réteget vizsgált.

Az anya története a második időszak és a két világháború közötti korszakról szól.

A gazdasági és társadalmi változás jellege is megváltozott.(3) A társadalmi összetételt vizsgálva megállapítható, hogy az 1930-as években az önálló kisiparos, valamint a szellemi foglalkozású réteg pozíciója némileg nőtt. Feltételezhető, hogy egy kisvárosban ez jövedelem-növekedéssel és a presztízs emelkedésével is együtt járt.

(v.ö. első interjú) Érdemes itt megemlíteni, hogy az anya - K. Mária, aki 1930-ban érettségizett – már, mint szellemi foglalkozású jelenik meg a statisztikában. K. Andor gazdasági tőkéjének bizonyos fokú emelkedése, tette tehát lehetővé, hogy legkisebb lányát – Máriát - gimnáziumba írassa. A 20-as, 30-as években még nem volt jellemző, hogy egy lány leérettségizzen. (v.ö. első interjú)

K. Mária az érettségit követően egy irodában helyezkedett el, és első munkába állását követően folyamatosan dolgozott, nyugdíjazásáig 1970-ig. E rövid kitérő azért érdekes, mivel a harmincas évek után egyre súlyosabbá vált a szellemi foglalkozásúak munkanélkülisége, valamint az a tény, hogy a felnőtt nők több mint kétharmada eltartott volt.(5) A harmadik vizsgált korszak a fiú életútja, a második világháború végével az ötvenes évek elejével kezdődik. A változások a magyar társadalom szerkezetét alapvetően átalakították.(4) Földreform, államosítások jellemezték ezen időszakot. Az 1949-es statisztikát vizsgálva kiderül, hogy a szellemi foglalkozású réteg aránya 1930-hoz képest elenyészően, de visszaesett. Az adatokat tovább elemezve érdekes trend figyelhető meg. A szellemi foglalkozású nők aránya 1963-ra duplájára nőtt az 1949-es adatokhoz képest. (E rétegbe sorolható K. Mária, az anya) A kisiparos réteg mobilitásának elemzése a nagyapa halála miatt okafogyottá válik. Megjegyzendő azonban, hogy ezen réteg az 1963-as összetétel-vizsgálatnál a 11 foglalkozási csoport 9. helyére “zuhant” vissza. A visszaesés oka társadalmi-politikai jellegű volt. (Kádár-éra)

Az 1973-as adatokat vizsgálva a szakmunkás foglalkozásúak (e kategóriába tartozik K. Mária fia, András) az első helyre kerültek a foglalkoztatottak arányához viszonyítva. Andorka szerint a szakmunkásságot meghatározó lényeges körülmény volt, hogy a szakmunkás szülők gyerekeiket is szakmunkásnak kívánták adni, hisz a szakmunkások helyzete a kor társadalmában fokozatosan javult. Esetünkben a fiút és édesanyját nem ezek a szociológiai tényezők "motiválták". (v.ö. negyedik interjú)

A foglalkoztatási szerkezet tárgyalása mellett érdemes megvizsgálni az iskolai végzettség és a társadalmi, családi mobilitás trendjét. Minden korban, minden szülő vágya, törekvése, hogy gyermeke legalább olyan vagy jobb társadalmi helyzetbe kerüljön, mint amilyenben ő van. Vágyai beteljesülését az otthon felhalmozott kulturális tőkétől, valamint az általa elképzelt iskoláztatástól várja. Főleg az alacsonyabb státuszú családok akarják és várják el a gyerektől, hogy "több legyen, mint apád vagy anyád". Természetes a szülőknek ez a törekvése. Jól tudják, hogy megfelelő iskolai végzettség esetén gyermekük mobilitási esélyei megnőnek, ami az esetek többségében jó állással és jövedelemmel jár. A XX. sz. különböző éráiban és társadalmi berendezkedéseiben a felsőfokú végzettség jelentette mindig a "csúcsot".

Szeretném megjegyezni, hogy a II. világháború előtt főiskolára, egyetemre leginkább a magasabb státuszú családok (értelmiségi, birtokos) gyermekei jelentkeztek és kerültek be. Az 1945 utáni években a "népi hatalom" előnybe részesítette a munkás- és parasztszülők gyermekeit. A felsőfokú végzettség és a vele járó státusz, "kiváltható" volt, ha a szülők megtalálták azt a ritkaságértékű szakmát, amellyel gyermekük a társadalmi hierarchiában előbbre tudott jutni. Ilyen szakma volt pl. a századelőn a bábamesterség, az 50-es években a mérlegképes könyvelő, a 70-es években az autószerelő szakma. Visszatérve az eredeti gondolatmenethez, a "boldog békeidőkben" egy polgári iskolai végzettség munkaerő-piaci értéke felért egy mai gimnáziumi érettségivel, egy gimnáziumi érettségi pedig szinte egy mai diplomáéval.(6) Szakmaszerzésben 1945 előtt a hat osztályos elemi iskola, 1945 után a nyolcadik osztály elvégzése, 2000-ben a szakmák jelentős részénél középiskolai érettségi a feltétel. Andor és

Liskó azt vizsgálta egy 1930-as népszámlálási összeírás adataiból, hogy a különböző foglalkozású apáknak milyen foglalkozású lett a gyereke. Az adatok azt igazolták, hogy a foglalkozási hierarchia felső régiójába nagyobb valószínűséggel kerültek bele azok, akiknek apja is ebbe a régióba tartozott.(7) Az adatokból az is kiderül, hogy az önálló kisiparos és kereskedő réteg gyerekeinek közel 30%-a lett szellemi foglalkozású. Esetünkben ez azért figyelemreméltó, hisz egy iparos apa leánya lett szellemi foglalkozású. (tisztviselő). Ebben az esetben valódi mobilitásról beszélhetünk. A tisztviselői állások betöltésének „feltétele” pedig a gimnáziumi érettségi volt. A statisztikákat tovább böngészve egy érdekes adatot lehet találni, mely a dolgozat szempontjából sem közömbös. Andor és Liskó 1971-es felméréséből kiderül, hogy az érettségivel rendelkező gondviselő szülők gyerekeinek közel 85%-a gimnáziumban és szakközépiskolában tanul tovább, míg 17%-uk szakmunkásképzőben.(8) András szakmunkásképzőbe történt beiskolázása (1967) és a felmérés között négy év különbség van. Az azonban valószínűsíthető, hogy az 1967-es trend hasonló lehetett az 1971. évihez. A dolog érdekessége, hogy az anya 1930-ban érettségizett, míg a hasonló korú gyermekek szülei az ötvenes években szerezhették meg az érettségi bizonyítványt. Fentebb már megállapítást nyert az a tény, hogy mit ért abban az időben egy érettségi bizonyítvány.

Az 1970-es évek közepén végzett vizsgálatokból kiderül, hogy a "magasabb" társadalmi rétegekből származó gyerekek elsősorban magasabb presztízsű "elit" szakmákat tanultak pl. nyomdász, autószerelő.(9) Esetünkben András autószerelő szakmát tanult, míg az anyja a fiú pályaválasztásakor a város egyik legjelentősebb vállalatának a pénzügyi osztályvezetője volt. Véletlen egybeesés a statisztikával? A választás ennél bonyolultabb volt, a miértre az interjúk adnak választ. (v.ö. harmadik interjú)

A család történetét, struktúráját és működését vizsgálva nélkülözhetetlennek tartom P. Bourdieu tőkefogalmainak beemelését dolgozatomba. Bourdieu szerint a tőke három alapvető formában fordul elő. A gazdasági tőke közvetlenül pénzzé konvertálható, a kulturális tőke bizonyos feltételek mellett gazdasági tőkévé konvertálható, és különösen az iskolai végzettségi titulusok formájában történő intézményesedésre hajlamos, a társadalmi tőke, a társadalmi kötelezettségekből vagy "kapcsolatokból" fakadó tőke bizonyos feltételek mellett ugyancsak gazdasági tőkévé konvertálható.(10) A kulturális tőke egyik létező formája az inkorporált, bensővé tett kulturális tőke. Ezen tőkeforma hosszú tanulási időt feltételez. "Aki a műveltség megszerzésén dolgozik, önmagán dolgozik, önmagát műveli".(11) A kulturális tőke elsajátítása - Bourdieu szerint - teljesen öntudatlanul is végbemehet. Az elsajátítás körülményeit, annak minőségét azonban a család befolyásolja a legjobban. Az elsajátítás, átörökítés már kisgyermek korban kezdődik és párosul egy bizonyos családi éthosz átadásával is. Somlai Péter áttekintést ad a kultúra átörökítési mechanizmusairól melyek, az utánzason, a modellkövetésen, az azonosuláson, a kényszerítéseken, az internalizáción, a kollektív mintázaton keresztül hatnak a gyermek fejlődésére.(12)

A kulturális tőke materiálisan is átadható könyvek, írárok, festmények, zene által. Az átörökítési folyamatban nélkülözhetetlennek vélem a vallási szocializáció kérdésének felvetését. Magyarországon Karády Viktor magyarázataiban három elem jelenik meg. Az egyik a vallásgyakorlás, mint motiváló erő, a másik a példaképek, a szellem emberei, akik nem hadvezérek, hódítók vagy uralkodók voltak. Ez egyszersmind értékrendet is jelentett. A harmadik elem a szent szövegek olvasása, magyarázata, melyek intellektualizált viszonyt teremtenek a vallással.(13) Transzcendenciát, mely véleményem szerint meghatározza az egyén, valamint a család értékrendjét, éthoszáát. A vizsgált család római katolikus vallású, és természetes volt a vasárnapi szentmisén való megjelenés. (v.ö. negyedik interjú)

A fentiekből megállapítható, hogy a kulturális tőke, olyan tőke, amely társadalmi rendszerektől (v.ö. Magyarország XX. sz.-i történelme) nem független, adminisztrációs eszközökkel nem szüntethető meg, olyan valami, amely nem vehető el a személytől, hisz a személy autonómiájának, szabadságának szerves része. Az interjú választ kíván adni arra, hogy az említett objektívált kulturális tőkeformák hogyan realizálódtak a családban. Elöljáróban megjegyezni kívánom, hogy András neveltetésében erőteljesebben jelennek meg a kulturális tőke átörökítésének folyamatai, mint édesanyja neveltetésében (v.ö. második és negyedik interjú)

Érdekes megvizsgálni, hogy a P. Bourdieu által megfogalmazott társadalmi tőke, hogyan, mi módon realizálódott a családban. Coleman, Bourdieuval összhangban azt a tapasztalatot támasztja alá, hogy a társadalmi tőke kialakulására a család van döntő befolyással, amit az iskola csak kis mértékben képes módosítani.(14) A közösségek, így a család életében a társadalmi tőke fontos formája az előíró norma.(15) A manírokat (viselkedést, beszédmodort stb.) is a társadalmi tőkéhez lehet sorolni.(16)

Coleman szerint a családi háttér elméletileg legalább három különböző összetevőre bontható: pénzügyi tőke, emberi tőke és a társadalmi tőke. A pénzügyi tőke a család vagyonával, jövedelmével mérhető. Az emberi tőke hozzávetőleges mércéje a szülők iskolázottsága, az a potenciális szellemi környezet, mely segíti a gyermek tanulmányait.(17) A pénzügyi tőke biztosíthatja a család gazdasági stabilitását, ezáltal a gyermektanuláshoz szükséges eszközeinek beszerzését, különórák biztosítását. Esetünkben az interjúk által nyomon követhető, hogy a család életében hogyan jelentek meg a különböző tőkeformák.(v.ö. második interjú)

A nagyszülők - iparos és bábaasszony - foglalkozása, jövedelme maga után vonta, hogy legkisebb leánygyermekük eljusson az érettségiig. Andrást - aki nem szeretett tanulni - az általános iskola, jelentős részében korrepetálni kellett, hogy a közepes szintet elérje (nem az eszével volt baj), illetve megfeleljen édesanyja elvárásainak. Látható majd, hogy az anya pénzügyi és emberi tőkéjét mozgósítva elérte és megélte, hogy fia diplomás ember legyen.(v.ö. negyedik interjú) Mindezt alátámasztja De Graaf megfogalmazása, hogy ti. "A szülők arra használják társadalmi tőkéjüket, hogy megfelelő pályára állítsák gyermekeiket és segítsék azok későbbi pályafutását."(18)

Itt és most érdemes megemlíteni Flap és De Graaf hipotézisét, amely szerint minél több társadalmi tőkével rendelkezik valaki, annál jobb erőforrásokhoz juthat az életben, azaz a társadalmi tőke mennyiségéről van szó, amely kihat a minőségre is.(19) Leegyszerűsítve, minél nagyobb a család, annál jobban megsokszorozódik a társadalmi tőke a felhasználó személy számára. A vizsgált családnál a nagyszülők legfiatalabb leányukkal (Andrása édesanyjával) éltek együtt, hisz a többi testvér - lévén a nagy korkülönbség - megházasodtak. András esetében a "mennyiséget" az anyán kívül a nagynénje és annak leánya jelentette. A helyzet másságát az is jelzi, hogy a közvetlen környezetben nem volt férfi, illetve sem a szűkebb, sem a tágabb családi környezetben nem volt diplomás családtag. Megjegyzendő, hogy a szűkebb családi környezetben - első unokatestvéri szint - csak András szerzett diplomát, azaz a család első diplomása. Megállapítható tehát, hogy a társadalmi tőke elsősorban a családi nevelés függvénye. Az idevágó irodalom is hangsúlyozza a család, ezen belül a kisgyermekkor anyanyelvi kapcsolat szerepét az érett személyiség kialakulásában.(20) A kulturális, valamint a társadalmi tőke jelentős eleme a családokban megjelenő nyelvi szocializáció. B. Bernstein szerint a család szereprendszere által létrehozott jelentéskomplexumok beépülnek a fejlődés folyamán a gyermekbe, és áthatják egész viselkedését.(21) A nyelvi kód fogalma alatt a beszédesemények kiválasztását és ezek elrendezésének szabályozását érti. A kódok két típusát különbözteti meg.

A korlátozott kód, a beszédrendszer egyszerűbb tervezésén alapul, pozícióval és státusszal kapcsolatos, merevség, szigorúság jellemző rá. Olyan beszédformák, amelyek egy megalapozott - családi-kultúrát szimbolizálnak. A kidolgozott kód, a beszédrendszer bonyolultabb tervezésén alapul, személyre és nem státuszra irányuló, kifejtése nyelviileg könnyebb.(22) Bernstein ezen nyelvi kódok mellé szereprendszereket (zárt és nyílt), valamint családtípusokat rendel. Az ún. pozicionális családok zárt szereprendszerűek és korlátozott kóddal rendelkeznek. Korlátozott fogalmi rendszerrel, valamint kész nyelvi jelentéssel bír, ahol az egyéni lehetőségeket kizárják, és a státusz érvényesül.(23) A fent leírt pozicionális családtípus volt jellemző a nagyszülőkre, akik a munka mellett nem értek rá "foglalkozni" a gyermekekkel. (A nagyobb gyerekek vigyáztak a kicsikre. v.ö. első interjú) Mindennek a helyén kellett lennie, mindenkinek tudnia kellett a dolgát.

A másik családtípus az ún. személy orientációjú család, amely nyílt szereprendszerrel, valamint kidolgozott kóddal rendelkezik, személyes jellegű. ezért a gyerek is kivívhatja saját szerepét, ezáltal a gyermek is szocializálhatja a szülőt.(24) Esetünkben a családra jellemző zárt rendszer akkor bomlik fel, amikor megszületik András.

Az anya és fia között az évek folyamán fokozatosan alakul ki egy sajátos beszédkulturúra, amelyet András már egy árnyaltabb formában ad át gyermekeinek A kódváltásban jelentős szerepet játszott, hogy az anya sokat olvasott gyermekének, és idővel elvitte színházba, moziba. (v.ö. negyedik interjú) András családjában a zárt rendszer teljesen eltűnik.

A családdal kapcsolatos további vizsgálódásaimban arra a kérdésre is keresem a választ, hogy a sztereotípiák hogyan jelentek meg a különböző korszakokban. A sztereotípiák a társadalmilag betáplált ítéletek, normatívák, amit mindenki tud, amit mindenki jónak tart arról, hogy milyen legyen, mihez értsen egy nő, illetve egy férfi, a gondolkodás kötött pályája, amiről nehezen lehet lelépni.(25) A család tagjai - mint azt már a bevezetőben is jeleztem - igen sok érárt éltek meg, amelyekhez különböző gazdasági és társadalmi viszonyok tartoztak. A viselkedés nemek szerint eltérő direktíváit mindenekelőtt az adott társadalom viszonyaira épülő követelményrendszer határozza meg. (26) A kor konvencióit "felrúgva" döntött a nagymama amikor, egy háromgyermekes özvegyemberhez ment feleségül, és szült neki még öt gyereket.

A kisváros iparos rétegének - ti. a lány szülei is iparosok voltak - meg volt a véleménye a frigyről. Voltak olyan hangok is, hogy a lányt "kibeszélték" és "sajnálták", de olyan vélemények is voltak, hogy tiszteletre méltó dolog akceptálni és vállalni egy jó nevű iparos özvegyember lánykérését. (v.ö. első interjú) A magyar jogrend lényegében 1944-ig érvényben tartotta - ha módosításokkal is - a középkori jogrend nemekre vonatkozó szabályait(27) A jogrend egyértelműen meghatározta a férfi hatalmát a nő felett. Elképzelhető, hogy az idős szülők legkisebb lánygyermeké ezért nem ment férjhez a II. világháború előtt? Az ok azt hiszem másban keresendő. Az interjúból kiderül, hogy K. Mária érettségi után elhelyezkedett és "önálló" életet kezdett élni, hiszen önálló keresete volt. Micsoda elképesztő dolog, hogy egy fiatal egészséges lány nem megy férjhez és nem szül gyereket a nemzetnek. Mária azonban fittyt hány a kor viselkedési szokásaira, konvencióira, és erős jellemmel, akarattal, valamint intellektuális tudással éli mindennapi életét. (v.ö. második interjú)

H. Sas Judit írja, hogy az intellektus magas szintje az alkotó tevékenységet, a társadalomban való sikeres részvételt nemenként eltérő személyiségvonások segítik

A személyiségükben "férfias" nők és "nőies" férfiak érik el a legjobb eredményeket. (28) A magasabb intelligenciaszintet elért lányok pedig általában és jellemzően nagyobb uralkodói hajlamot, magas teljesítménymotivációt mutatnak. (29) Mária élete is erről szól. A legnehezebb időszakokat is átélte akaratával, intellektusával, szakmai kompetenciájával. Fia nevelése, szocializációja sem volt mentes erős uralkodói attitűdjétől, hogy megállja helyét az életben. András már egészen más társadalmi normák között éli életét. Első házasságának felbomlása már nem esemény. (1980-as évek) Második házassága sem "feltűnő", hisz kétgyermekes elvált emberhez, férjhez menni - még ha lányról is van szó - nem okoz megbotránkozást sem a családban, sem a szűkebb környezetben. A családban megjelenő sztereotípiákról még hosszasan lehetne elmélkedni (v.ö. harmadik interjú), de jelen dolgozat terjedelme ezt nem teszi lehetővé. Korok, sztereotípiák, így változik és múlik el a világ értékrendje.

Dolgozatom bevezető, szociológiai fejezetében megkíséreltem - a teljesség igénye nélkül - felvillantani azon szociológiai aspektusokat és jelenségeket, amelyek segítségével értelmezhető, megismerhető és talán megérthető egy iparos-polgári család száz éve.

Neveléstörténeti és oktatáspolitikai megközelítés

Dolgozatom ezen fejezetében szeretném felvázolni azokat a neveléstörténeti, oktatáspolitikai momentumokat, amelyek a család száz éves történetében megjelentek és hatással voltak az interjúban exponált személyekre. Három nemzedék, három korszak, három oktatáspolitikai döntés, három életút. Az alábbi táblázat segítségével áttekinthetők a "hármás" tagozódások.

<i>Nemzedék</i>	<i>Korszak</i>	<i>Oktatáspolitikai</i>
A nagyszülők (K. Andor, B. Julianna)	1800-as évek vége.	Eötvös József népoktatási törvénye Cél: Tankötelezettség, írásbeliség.
Az anya (K. Mária)	1910-es évek vége. 1920-30-as évek	Klebsberg Kunó középiskolai törvénye Cél: Keresztény, nemzeti elvek
A fiú (B. András)	1950-es évek vége. 1960-as évek	Oktatási törvény (1961) Cél: Szocialista ember

A fenti táblázat alapján érdemes áttekinteni az egyes korszakokat.

A nagyszülők még a Monarchia időszakában születtek. (K. Andor 1866-ban, B. Julianna 1869-ban született.) Az 1867-es kiegyezés teljesen új alapokra helyezte Ausztria és Magyarország kapcsolatát. Az Andrássy-kormányban Eötvös József - az 1848-as kormány kultuszminisztere - lett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vezetője, akinek szilárd elhatározása volt, hogy befejezi a közoktatás polgári átalakítását. (30) Eötvös törekvése sikerrel jár, hisz a király 1868 decemberében szentesíti az 1868:38. tc. a népoktatásról. A törvénnyel létrejött a hatosztályos elemi népiskola, valamint a nagyobb községek polgári iskolát létesíthettek. A polgári iskolák létesítésével megnyílt a lehetősége annak, hogy a lányok is továbbtanulhassanak Tantárgyait a gyakorlati hasznosság, a polgári életforma alapján állították össze. (31) A teljesség igénye nélkül, íme néhány tantárgy: hit- és erkölcstan, anyanyelvi iránytan és irodalom, számvetés, hazai és egyetemes földrajz és történelem, természetrajz, vegytan. A népoktatási törvény a "mestertanítványok" iskolakötelezettségét is kimondta. (32) Sajtótörténeti tényként érdemes megemlíteni, hogy 1868 februárjában megjelent az oktatásügyi kormányzat hivatalos sajtóorgánuma a Néptanítók Lapja, amely folyamatosan jelent meg a II. világháború kitöréséig. (33) A nagyszülők továbbtanulási lehetőségeit a század végén megjelenő szakképzéssel kapcsolatos törvények és rendeletek is befolyásolták.

A nagyapa az elemi iskolai tanulmányait követően faesztergályos tanoncnak áll be egy iparoshoz.

Szervezett szakképzéssel Magyarországon csak 1884-től lehet számolni, amikor a XVII. tc. kimondta, az első magyar teljes körű ipartörvényt és a tanonciskolák szervezésének kötelezettségét.(34) A képzés a törvény értelmében szakmai és iskolai oktatásra tagozódott. A szakmai képzés a tanoncot alkalmazó iparos feladata volt, míg az "elméleti" oktatást a polgári, elemi iskolai tanszemélyzetnek kellett felvállalnia.

A tanonciskola tantervében olvasás és reálokztatás, üzleti fogalmazás, ipari számvetés, valamint rajz szerepelt. "A tanonc mindaddig, míg a tanideje az iparosnál tart, köteles ily iskolába járni."(35) A nagyanya a polgári iskola befejezését követően a Budapesti magyar királyi Bábaképző- Intézet tanfolyamán a bábamesterség gyakorlására képesnek és alkalmasnak bizonyult. A kiegyezést követően a bábaképzés a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartozott 1919-ig.

Az Országos Közegészségügyi Tanács 1868-as indítványában felsorolta a bábákkal kapcsolatos követelményeket. "Teljes egészség, józan élet, könnyű felfogás, bizonyos fokú műveltség és folyékony írás-olvasás szükséges".(36) Az 1889. évi belügyminiszteri körrendelet kimondta, hogy a képesítés nélküli bábák tevékenységét beszünteti. A határozat szerint "...ezentúl az folytathat bába-gyakorlatot, aki vagy szülésznői oklevéllel van ellátva, vagy tisztí főorvos képesítvényt tud felmutatni". (37) A nagyanya nyugdíjba vonulásáig, sőt azon túl is folytatta "mesterségét" a kisváros polgárainak közmegelegedésére. Történt, hogy a II. világháború kitörését követően a kisvárosban megnőtt a szülni vágyó asszonyok száma, de kevés volt a szakképzett bábaasszony. A hetvenes éveiben járó asszony az 1940-es évek elején a budapesti bábaképzőben újrazvizsgázott, így folytathatta mesterségét. Utolsó szülését 1946-ban vezette le, 77 éves korában! (v.ö. második interjú) Az anya neveltetésére és iskoláztatására már egy egészen más oktatáspolitikai hatással. A szülők legkisebb gyermeküket nem akarták kisdédóvó intézetbe adni, ezért Mária neveltetése hat éves koráig a családi házban édesanyja és nagyobb testvérei által történt. Hét éves korában, 1919 márciusában a kommunista párt vette kezébe a hatalmat, kikiáltva a Tanácsköztársaságot. A magyar iskolaügy irányítása a Közoktatásügyi Népbiztosság kezébe került, amelynek élén Kunfi Zsigmond állt.(38)

Az egyházi iskolákat államosították. Felállították az új, egységes tanügy igazgatási szervezetet, amelynek részeként művelődési osztályokat szerveztek a városokban. Hozzákezdtek az egységes oktatási intézményrendszer kiépítéséhez, így az egységes nyolcosztályos népiskolák kialakításához.(39) A kislány "jó kilátások elé nézett", még a Balatonra is elvitték, demonstrálva a demokratikus iskolarendszert. Az elképzelések jó része - amelyekben, voltak pozitívumok is pl. gyermekvédelem - terv maradt csupán, hisz a Tanácskormány 1919. július végén megbukott. Az 1920. év kezdetével az ország és ezzel Mária életében egy új fejezet kezdődik. Az I. világháború után Európában széles körű kultúrpolitikai lendület, kulturális reformláz lett úrrá.

A nemzetek felemelkedésüket, újjászülésüket az iskola korszerűsítésétől, a hatékony neveléstől várták.(40) Magyarország a trianoni döntést siratja. A Horthy-korszak nacionalizmusát a Bethlen-kormány kultuszminisztere Klebelsberg Kunó fogalmazza meg. A kultúrpolitikai elvek kimunkálásában a kultuszminiszter méltó partnere Korniss Gyula. "Kultúrpolitikánk irányelvei" című munkájában megfogalmazza a fő nevelési feladatokat A nemzeti érzés pozitív ápolása, a nemzeti intelligencia viszsza-
szamagyarosítása, a kultúrfölény megteremtése és a jellemnevelésben a türelem,

a kintartás, a fegyelem, a szolidaritás érzésének kimunkálása.(41) Korniss mint a miniszter legfőbb tanácsadója, kidolgozója az iskolarendszer szervezeti átalakításának. Azt vallja, hogy a középiskola a magyar középosztály iskolája és a középiskola a megteremtője a művelt magyar polgári osztálynak.(42) A célok megvalósításának érdekében 1924-ben átfogó középiskolai reform lépett érvénybe, amely átalakította az addigi gimnáziumok szervezetét, valamint tananyagát. Az 1924. évi 11. törvény két fajta gimnázium létesítéséről rendelkezett. Az általános műveltség nyújtását a humán gimnázium biztosítja a latin-görög nyelvi és irodalmi tanulmányokkal, valamint a német nyelv kötelezővé tételével.(43) A reáliskolában a matematika és a természettudományos tárgyak oktatására fordítottak több időt. A lányok középiskoláit az 1926: 24.tc. differenciálja. A leánygimnázium elsősorban a latin, valamint modern nyelvi és irodalmi tanulmányokkal segítette elő a vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemű műveltség elsajátítását. A tanulmányok befejezése érettségi vizsgával zárult. (44) Mária. a polgári iskola elvégzése után a város humán gimnáziumába iratkozott be, majd a középiskolai reformot követően a leánygimnázium tanulójaként érettségizett 1930-ban.

A felsőfokú tanulmányokra feljogosító érettségi bizonyítványával nem jelentkezett főiskolára, egyetemre, mivel idős szüleit segített eltartani.(v.ö. első interjú) A Klebelsberg Kunó-féle iskolarendszernek köszönhetően, olyan tudásra, műveltségre tett szert, amely minden érásban biztosította számára a fix munkahelyet és a biztos megélhetést, hogy gyermekét különösebb nehézségek nélkül fel tudja nevelni.(v.ö. első interjú) Elősegítette szakmai karrierjét, hogy a munkahelyi hierarchiában fokozatosan előbbre tudjon lépni. Az 1950-es évek végén, közel az ötvenedik évéhez képes volt elvégezni a mérlegképes-könyvelői felsőfokú tanfolyamot, amely idős korára biztos megélhetést és egzisztenciát jelentett számára. 1972-ben vonult nyugdíjba a város egyik legnagyobb vállalatának pénzügyi osztályvezetőjeként.

A fia, András neveltetése, már egy másik korszak hatásait tükrözi. A háborút követően minden, u.n. népi demokratikus országban megtörténik a "közoktatás reformja". (45) 1945-ben rendeleti úton létrehozzák a nyolc osztályos általános iskolát, mely alapjaiban már benne volt az 1941-es XX. törvényekben.(46) 1950-ben megjelenik a szocialista tanterv.(47) András a Ratkó-korszak gyermeke, a "népi demokrácia" szülötte. Édesanyja nem járattja bölcsődébe, mondván a gyerek beteges és nem viselne el a bölcsődét. A "szomszéd néni" - aki a volt fiúgimnázium tanárának özvegye - vigyáz a gyermekre három éves koráig. E "polgári neveltetést" követően - ahol példának okáért Jolán néni megkívánta a késsel, villával való étkezést - került András a "szocialista" óvodába. Az óvodát követően a kisváros Gyakorló Iskolájában kezdi meg az írás-olvasás ABC-jét. A város "elit" iskoláját T.M. kommunista igazgató irányítja, aki eleget tesz az 1950-es szocialista tantervnek. Célként azt tűzi ki - mint minden korabeli igazgató - ,hogy az iskola "tanulóifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgáraivá, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje..."(48) András összezavarodik. Polgári attitűd, szocialista nevelés? Tény, hogy deviáns magatartása miatt nem lett kisdobos.(v. ö. negyedik interjú, 45. jegyzet) A "gyakorlóban" csak negyedik osztályig volt képzés, ezért András a 4. osztály befejezését követően a "belvárosi" általános iskolában folytatja tanulmányait. Érdemes megemlíteni az 1963-as tanterv célmeghatározását: "Az általános iskola célja, hogy megalapozza a kommunista ember személyiségének kialakulását". Anakronizmus. Míg az 1950-es tanterv "szocialista ember"-ről ír, az 1963-as már "kommunista ember" nevelését tűzi ki célul.(49) Íme, a "konszolidáció".

A magyar oktatáspolitikában 1961-ben (1961: 3.tc.) az új oktatási törvénnyel, nagyszabású oktatási reformra kerül sor. A törvény megteremtette a szakember-utánpótlás új formájaként a szakközépiskolák rendszerét. Beillesztette a szakmunkásképző iskolát az egységes iskolarendszerbe azáltal is, hogy elsősorban a magasabb általános műveltséget igénylő szakmákban utat nyitott az un. emelt szintű (B-tagozatos) képzésnek.(50) Esetünkben András és édesanyja új döntési helyzetbe kerül. A fiú bizonyítványa nem olyan jó, hogy gimnáziumba vagy szakközépiskolába jelentkezzen, de a "belvárosi" iskola közepes szintjével, meg egy kis "protekcióval" felvették a B-tagozatra, mint autószerelő tanuló. A kor legdivatosabb szakmájából sikeres szakmunkásvizsgát tett 1970-ben. A helyi Volán Vállalatnál - a beiskolázó "cégnél" - helyezkedett el autószerelőként.(v.ö. negyedik interjú) A kétéves katonai szolgálatot követően - mint "kádertartalékot" - "beiskolázták" a Gépipari Szakközépiskola esti tagozatára. (Az 1970-es években a vállalatok ezen képzési formában látták megoldani "káderutánpótlási" tervüket.) Az érettségit követően András. - ekkor már nős és egy gyermek édesapja - tovább folytatva tanulmányait, okleveles gépészmérnöki minősítéssel fejezi be szakmai "karrierjét", hogy ezen tudását kamatoztatva diplomát szerezzen, mint általános iskolai technika szakos tanár. (v.ö. harmadik interjú)

A városról és kulturális intézményhálózatról

A várost 1712-ig nem település minőségében, hanem mint egy nagybirtokon lévő Újvár (1359), majd Rupulújvárként (1403) említik a régi okiratokban. A város, mint település az 1792-ben Kismartonban kiadott letelepedési törvénnyel indulhatott meg, melyet Esterházy Pál, az új kötött a törökdúlás után visszatért lakossággal.(51)

A város fejlődése a XVIII. sz. végére megindult, lélekszáma folyamatosan emelkedett. A megyegyűléseket 1749-től már a mezővárosban tartották. Az első iskolaépületet 1804-ben már téglából építették és egy tantermes volt. Homlokzatán ma is olvasható: "A haza kis polgárainak" felirat. A tankötelezettségi törvény hiányában sokan távol maradtak az iskolától, az osztálylétszámok így is 100-on felül voltak.(52) A kiegyezést követően megindult a polgári fejlődés.

A XIX. sz. eleji falusias jellegű közigazgatási centrumot a dualizmus idején végbe ment változások közigazgatási, gazdasági és kulturális központtá tették. Kaposvár 1873-ban városi rangot kap. A város közművelődésében is megindul az élet. 1866-ban Somogy címmel megjelenik a megyei hetilap. A tankötelezettségi törvény bevezetésével, valamint a lélekszám gyors ütemű emelkedésével szükségessé vált további iskolák létesítése.

Az alábbi adatok az elemi iskola létszámát mutatják a lakosság létszámának függvényében.(53)

<i>Évszám</i>	<i>Lakosság</i>	<i>Tanulók száma</i>	<i>Tanterem</i>	<i>Tanító</i>
1748	221	50	1	1
1869	6649	419	7	7
1900	18218	1349	21	25

A századfordulóra a városnak már három általános iskolája van. A család dokumentumait tanulmányozva valószínűsíthető, hogy a nagyszülők a város első elemi iskolájában tanultak. A "kultúrélet" klasszikus területein is mutatkoznak már eredmények: a város anyagi gyarapodása, a differenciált iskolahálózat létrehozása, a helyi sajtó figyelemre méltó felvirágzása, a színészet pártolása, a pezsdülő társas- és egyesületi élet.(54) A Tanácsköztársaság bukását követően az arisztokrácia és a nagybirtokosok szerepe ismét érvényesül a város életében. Pártok sokasága alakul, köztük a legtekintélyesebb a Nagyatádi Szabó István vezette kisgazdapárt.(55) A népesség többsége a mezőgazdaságból élt, bár működött néhány tőkeerős nagyipari vállalat is. (Cukorgyár, Selyemfonalgyár) Az iparosok, kereskedők nagy része azonban a kisiparhoz tartozott. A megye és a város foglalkozási struktúrája az 1920-as évektől az 1940-es évig nagy változáson megy keresztül. Csökken a mezőgazdaságból, az iparból és a közlekedésből élők száma, miközben a lakosság száma nő. A város lakossága 1941-ben 33515 fő.(56) A közélet szereplői az állami tisztviselők, alkalmazottak, katonatisztek és a nyugdíjasok, az u. n. "középosztály". A város fokozatosan veszít ipari, kisipari jellegéből.(57) Az 1930-as évek közepén súlyos problémák jelentkeznek a város életében, legfőképp a munkanélküliség és a szegénység.

Mindezek a nehézségek nem érintik K. Andor családját, sőt legkisebb lányuk- Mária-leérettségizik és elhelyezkedik egy közüzemi vállalatnál. Szerencséje volt K. Andornak? Azt gondolom, hogy a kérdés megválaszolása a nagyszülők tudatos pályaválasztásából adódik. A nagyapa fa- és kő esztergályosnak tanult, majd a segédévek teljesítését követően önállósult. Egyre-másra kapta a megbízásokat az iparos, kereskedő polgári rétegtől, ő készítette el az Iparos székház és a Városháza lépcsőfeljárójának esztergált kódíszítéseit. Mestermunkák a javából. Felvetődik azonban a kérdés, hogy miért K. Andort bízták meg a munkákkal? A válasz roppant egyszerű, t.i. ő volt az egyetlen fa- és kő esztergályos a városban. Olyan szakmát választott, amelynek ritkaságértéke volt az adott korban, az adott városban. A nagyanya (B. Julianna) pályaválasztása hasonló, ő is olyan szakmát választott (bábamesterség), amelynek ritkaságértékével biztos keresethez és megélhetéshez juttatta a családot. Érdemes megemlíteni, hogy az anya foglalkozás-választása - az 1950-es években - is ritkaságértéknek számított, t. i. pénzügyi területen, vállalati pénzgazdálkodással foglalkozott, és a városban abban az időben kevesen rendelkeztek mérlegképes-könyvelői végzettséggel (v.ö. szociológiai megközelítés) E rövid kitérőt követően tekintsük át, hogy mi jellemezte a város kulturális intézményhálózatát. A művelődési viszonyokat mindig meghatározza a helyi kulturális igény, illetve az ott élők kultúra-befogadóképessége is. Az 1921. évi polgármesteri jelentésben a városnak már hét elemi iskolája van összesen 48 tanteremmel, 62 tanítóval és 2792 tanulóval.(58) E korszakban az elemi iskolák mellett három középiskola, két polgári és egy iparostanonc iskola működik. A polgárik iránt nagy volt az érdeklődés, mert az alacsonyabb státuszú csoportok számára ez adta a lehetőséget, hogy a társadalmi ranglétrán a fizikai munkás szintjénél feljebb emelkedjenek. A város fiúpolgári iskolájában 320 tanulót 10 tanár tanított, míg a leánypolgáriban 304 tanulót 11 tanár oktatott.(59) A polgári iskolából a IV. osztály után Kaposváron csak a kereskedelmiben, illetve különbözeti vizsga letételével a gimnázium felső osztályába lehetett lépni. K. Mária is így került a Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium falai közé, ahová a megyehatáron túlról is jelentkeztek. A városnak ekkor még nincs felsőfokú intézménye. A gazdasági válság alatt a tanulólétszám átmenetileg csökkent elsősorban a kereskedelmi iskolában.

A város pénzügyi lehetőségek hiányában nem tudott a kultúra terén előrelépni.

A kulturálódás lehetőségét a két mozgóképszínház, valamint az 1911-ben átadott színház jelentik. A magas jegyárak azonban eleve lehetetlenné teszik a kis egyszíntenciák színházba járását.(60) Az „önálló” színtársulat az 1920-as évek közepén megszűnik, általában a pécsi társulat elégíti ki az igényeket. (Az állandó színtársulat csak 1955-ben tud megalakulni.) Jelentős az egyesületi élet. Már a dualizmus első évtizedében megalakultak az első egyesületek, amelynek több mint a fele kulturális jellegű volt. A városban, az 1930-as években 11 egyesület működik. A nagyapa az Iparos Egylet, valamint a Katolikus Kör rendezvényeit látogatja. Legkisebb lánya, Mária inkább a mozgóképszínház és a színház előadásait tekinti meg. A II. világháborút követően a város kulturális intézményhálózatában és a lakosság összetételében lényeges változás következik be. Színre lép a politika és nem tűri a "burzsoá" gondolkodást. Ennek következménye, többek között, hogy elsorvad az egyesületi élet. (v.ö. második interjú) A lakosság száma emelkedik, (közel 20%-kal) amely maga után vonja az iskolahálózat fejlesztését. Sok a környékről bejáró dolgozó, akik az iparosodás fejlesztése révén a városban kapnak munkalehetőséget. Gyarapodik az általános iskolák, valamint a szakmunkás- és szakközépiskolák száma. A város vezetőinek "erőszakossága" és a kor oktatáspolitikájának eredményeképpen két főiskola létesül a városban. Kaposvár "iskolaváros" lett.

Jelen fejezet nem kívánja tárgyalni a rendszerváltást követő változásokat, mivel a dolgozat tárgya és terjedelme ezt nem teszi lehetővé.

Jegyzet

- (1) ANDORKA Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Gondolat, Bp., 1982. 7.o.
- (2) u.o. 33. o.
- (3) u.o. 36. o.
- (4) u.o. 38. o.
- (5) u.o. 58. o.
- (6) ANDOR Mihály-LISKÓ Ilona: Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra, Bp., 2000. 24. o.
- (7) u.o. 26. o.
- (8) u.o. 101. o.
- (9) u.o. 96. o.
- (10) BOURDIEU, P. Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In.: Lengyel György-Szántó Zoltán (Szerk.) Tőkefajták. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula, 1998. 157. o.
- (11) u.o. 160. o.
- (12) ANDOR: u.o. 177. o.
- (13) u.o. 191 o.
- (14) SKRABSKI Árpád-KOPP Mária: Társadalmi beállítottság, társadalmi tőke. Századvég, 1999. tavasz. 131. o.
- (15) COLEMAN, J. S.: Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In.: Tőkefajták. 22. o.

- (16) BOURDIEU, P.: u.o. 167. o.
- (17) COLEMAN J. S.: u.o. 28. o.
- (18) FLAP H.D.- DE GRAAF N.D.: Társadalmi tőke és megszerzett társadalmi státus. In.: Tőkefajták. 131. o.
- (19) u.o. 143. o.
- (20) SKRABSKI-KOPP: u.o.145. o.
- (21)BERNSTEIN, B.: Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In.: Meleg Csilla (Szerk.) Iskola és társadalom. Pécs, 1996. 209. o.
- (22) u.o. 212. o.
- (23) u.o. 220. o.
- (24) u.o. 219. o.
- (25) H. SAS Judit: Nőies nők, férfias férfiak. Akadémia Kiadó, Bp., 1990. 127. o.
- (26) u.o. 50. o.
- (27) u.o. 77. o.
- (28) u.o. 25. o.
- (29) u.o. 26. o.
- (30) PUKÁNSZKY Béla-NÉMETH András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1996. 416. o.
- (31) u.o. 418. o.
- (32) GYŐRIVÁNYI Sándor: A magyar szakképzés évezredes múltjából II. Új Pedagógiai Szemle. 1996. november, 78. o.
- (33) BALÁZS Mihály: A Néptanítók Lapja indulása. Köznevelés, 1968. 102. o.
- (34) GYŐRIVÁNYI: u.o. 79. o.
- (35) u.o. 80. o.
- (36) DR. WERLING Józsefné Forrai Márta: A Magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In.: Kéri Katalin (Szerk.) Ezerszínű világ. 118. o.
- (37) u.o. 113. o.
- (38) PUKÁNSZKY-NÉMETH: u.o. 441. o.
- (39) u.o. 442. o.
- (40) KOVÁTS Gyuláné: Korniss Gyula és az 1920-as évek iskolareformjai. Pedagógiai Szemle, 1990. október, 943. o.
- (41) u.o. 944. o.
- (42) u.o. 949. o.
- (43) MÉSZÁROS István: Oskolák és iskolák. Tankönyvkiadó, Bp., 1988. 36. o.
- (44) PUKÁNSZY-NÉMETH: u.o. 623. o.
- (45) KOVÁCS Éva: Út az iskolák államosításához. História. 1998/7. 22-23. o.
- (46) ANDOR Mihály: Dolgozat az iskoláról. Mozgó Világ, 1980/12. 8. o.
- (47) PUKÁNSZKY-NÉMETH: u.o. 658. o.
- (48) u.o. 658. o.
- (49) u.o. 672. o.
- (50) GYŐRIVÁNYI Sándor: Fejezetek a magyar szakképzés történetéből III. Új Pedagógiai Szemle, 1996. december
- (51) KOMJÁTHY Miklós: A középkorvégi Kaposvár. In.: Várostörténeti Tanulmányok. Kaposvár, (VII) 1975. 75. o.
- (52) Dr. KERESKÉNY Pytel Anna (Szerk.): Iskolánk története. 1904-1990. Kaposvár, 1991. 8. o.
- (53) u.o. 9. o.
- (54) VARGA Éva: Írástudók Somogyban a két világháború között (1919-1939). Somogyi Múzeumok Közleményei, Kaposvár, 1998. 447. o.
- (55) u.o. 448. o.
- (56) SZIGETVÁRI György: Mai séta a régi Kaposváron. Városszépítő Egyesület, Kaposvár, 1989. 16. o.
- (57) VARGA: u.o. 450. o.
- (58) u.o. 455. o.
- (59) u.o. 455. o.
- (60) u.o. 460. o.

VISSZAEMLEKEZÉSEK (1)

Beszélgetőpartnereim K. Andor unokái. A papa két házasságából hat unoka született, három fiú és három lány. Az unokák közül - sajnos - már csak négyen élnek a három lány és a legkisebb fiúunoka. A fiú és a lányok között nagy a korkülönbség, ezért is szólhat - többek között - a legkisebb unokáról a történet.

Az első interjú (2)

K. Andor első házasságából három gyermek született. Ketten K. Anna és K. Gyula maradtak életben, míg a legkisebb gyermek gyermekágyi lázban hunyt el. Anna egy özvegyemberhez (3) ment feleségül, aki két gyermeket hozott az első házasságából. Három közös gyermekük született két fiú - akik, azóta sajnos elhunytak - és egy lány Gy. Anna, akit a családban mindenki csak Panniként emleget. Panni a 40-es évek végén ment férjhez H. János tisztviselőhöz, a házasságból gyermek nem született. Egész életét Kaposváron élte le és a nyolcvanas évek végén, mint az OTI (4) csoportvezetője ment nyugdíjba a 80-as évek közepén.

Kedves Panni, kérlek, meséld arról, hogy milyen emlékeid vannak a nagyszülőkről.

A papa foglalkozása faesztergályos volt. Neki is kijutott a megpróbáltatásokból. Fia-talon három gyermekkel maradt özvegyen. A legidősebb kislány 8 éves volt, ő volt az én édesanyám, a legfiatalabb fiú 5 éves. Szüksége volt egy jólelkű asszonyra, aki az árvákat segíti felnevelni. Így aztán a papa elvette feleségül a nagymamát.(5) Nagy áldás és segítség volt a családnak, hogy a nagymama foglalkozása szülésznő volt. Diplomáját a századfordulón a Bábaképző Intézetben, Budapesten szerezte.(6)

A nagymamának is egymásután születtek a gyermekei. Három gyermeke kicsi baba-korában meghalt.(7) A két utoljára született leánygyermek maradt életben a Teri és Mária nagynéném. A családban nagyon szigorú és következetes életmód alakult ki. A gyermeknevelésnél nem alkalmaztak fizikai fegyelmezést, szeretettel nevelték a gyermeküket, és már öt gyermeket kellett nevelni. Az asztalra hús hetente kétszer került csak. A 30 dkg húst mértani pontossággal szeletelte, hogy mindenkinek egyformán jusson. Az ételek közül nagyon gyakran szerepelt a bab és a krumpli és a különböző főzelékek, és természetesen a kifőtt tészta. Minden étkezésnél szépen meg volt terítve és a nagypapa megkövetelte, hogy késsel, villával egyen mindenki. Nagymamának gyakran kellett mennie szülést levezetni még éjszaka is, ezért a gyermekek ellátása olykor a nagypapára hárult. A gyermekeknek boltban vásárolt játékokra nem futotta, ezért csak az volt számukra, amit a nagypapa faragott és készített. Kitört az első világháború.(8) Így bizony nagypapának is be kellett vonulnia. Két évig volt távol a családtól. Hazatérése után elérte, hogy sikerült neki egy kis szőlőt vennie a Szent Jakab szőlőhegyen.(9). Akkor még nem járt a busz és kerékpárja sem volt, gyalog tette meg az 5-6 km-es utat hetente kétszer-háromszor. A szőlőművelést nap-szamosok végezték és a családtagoknak soha nem kellett kapálniuk.

Ezek szerint, ilyen jól élt a papa és ennyire jól keresett?

Papának foglalkozásán belül még arra is tellett, hogy ipari tanulót, tanoncot vegyen fel és még a saját fiát is tanította, és elvégeztette vele ezt a szakmát.(10) A tanonc-éveket követően a nagybátyám vándorútra indult a szakma bővítése céljából.

A család vallásos volt, és a gyermekeket is úgy nevelték. Magukkal vitték a misére és a templomban névvel ellátott helye volt minden megbecsült iparosnak.

Milyen életkörülmények között éltek a nagyszülők?

A papáék először bérlakásban laktak és ott nevelték a három gyermeket. Ez a század elején volt. Később megvásárolták a Tallián Gyula utcai házat. A nagypapa a műhelyt is ott alakította ki. A házban udvar is volt és a saját házukba már közművesítés volt. Volt villany és víz is. A lakás a kor polgári bútoraival volt berendezve, teljesen egyszerűen. Az öltözködésük is egyszerű volt, viszont abban a korban külön rendelkeztek ünneplő ruhával. Azt a ruhát hétköznap nem öltötték magukra, amiben templomba misére mentek, vagy alkalomra, esküvőre, ami az életükben ritkán fordult elő, mert nem éltek társasági életet. A papa egyedül az ipartestület tagja (11) volt és részt vett a gyűléseken. Hát ebbe merült ki az Ő társasági élete. Színházba, moziba nem jártak, erre nem volt lehetőség.

A gyerekek hogy éltek ebben a polgári házban?

A ház, amit megvásároltak egy udvarral volt a két részre elválasztva. Középen volt az udvar, ami a gyerekeknek játszóhelyül is szolgált. Az egyik részben volt 2-3 szoba és ott éltek. Az egyik szobában a szülők, a másik szobában a nagyobb gyermekek és a harmadik, a kisebb szobába, ami a szülők melletti szoba volt, ott pedig a kicsik éltek. A gyermekek nem jártak óvodába, mert hisz voltak nagyobb testvérek, akik felügyeltek a kicsikre.(12)

Hogyan művelődtek? Rendelkeztek-e könyvekkel?

A gyerekeknek volt meséskönyvük, a nagypapának pedig voltak szakkönyvei, amire szüksége volt és a nagymamának is voltak szakkönyvei, hiszen tájékozódni kellett az új dolgokról. Szépirodalmi könyvvvel emlékezetem szerint nem rendelkeztek, mert hiszen idejük sem volt, el voltak foglalva, hát öt gyermeket neveltek. A nagypapának dolgozni kellett, ott volt a szőlő. Sajnos nem értek rá olvasni. Azért járt az újság.(13) Megvették a Kalendárium-ot is, de azt mindenki megvásárolta a városban, mivel, értekes tájékoztatás adott.

A nagyszülők foglalkozása a városban milyen társadalmi presztízst jelentett?

A nagypapa egy elismert jó iparos volt, az ő helyzete egy megbecsült, szerepet töltött be az iparosok között. A nagymama precíz és pontos szülésnő volt és őt a felső rétegek is hívták, és emlékszem rá, hogy még ma is élő nagymamák emlékeznek arra, hogy őket a nagymama "vette fel". Ez volt a kifejezése annak, hogy levezette a szülést.

Kérlek, beszélj a papáék legkisebb gyermekéről, Máriáról. Mi volt annak az oka, hogy a legkisebb gyerek tudott csak továbbtanulni a családban?

Az én nagynéném, éles eszű, szorgalmas kislány volt. Amikor elvégezte a négy polgárit, a szülők úgy gondolták, hogy, mivel jó tanuló volt, ki kellene emelni ebből a közösségből, ebből a rétegből, és biztosították számára a továbbtanulást. Tehát a négy polgári elvégzése után beírták a kaposvári leánygimnáziumba.(14) A nagyszüleimre még nehezebb feladat hárult, hogy megkeressék a tanuláshoz való szükséges összeget. Az én nagynéném sikeres érettségi vizsgát tett 1930-ban.

Abban az időben a leányok iskolai végzettsége általában 4 illetve 6 elemiig terjedt csak, és hogy egy lány eljusson az érettségiig kiváló képesség, vasszorgalom, és a szülők anyagi áldozatára volt szükség. Érettségi után nagynéném kereső foglalkozást keresett, hogy anyagilag tudja segíteni a családot, és a tudását kamatoztathassa.(15)

Mária, érettségi után, hogyan került állásba és milyen területeken dolgozott?

Tudomásom szerint először valamilyen kisegítő állása volt, majd a Somogy-megyei lapnál helyezkedett el, később a villanytelepre került adminisztrátornak és egy nagykereskedő áruházának könyvelését is végezte.(16) 1945-ben az orosz megszállás idején, amikor családokat zavartak ki lakásaikból nagyon nehéz időket éltünk át.

A szüleimmel a nagymamám és Mária nagynéném fogadtak be a lakásukba bennünket, és hát ott éltünk hosszú hetekig, nagyon nehéz idők voltak.

Háború után hogy alakult az élete a nagynénédnek?

A zaklatott háborús évek és a nehéz körülmények között valahogy elkerülte a szerelem, és tudomásom szerint a választottjaival szemben is túl magasra emelte a mércét. Makacsul kitartott az elképzelései mellett, és nagyon kritikus volt. De hát egyszerre csak megjelent életében a nagy szerelem. A férfi Erdélyből származott, és a postán dolgozott.(17) 1948 decemberében összeházasodtak Ebből a házasságból 1950-ben megszületett az első kisfiú Kálmánka. Sajnos nagynéném férjét B-listára tették, megszüntették az állását (18) Mancsi néném lett a családfenntartó és a kisgyermeket a férje gondozta. Azt hiszem, hogy ekkor már nagynéném az Állatforgalminál pénzügyi osztályvezetőként dolgozott.(19)

Ez a beosztás milyen presztízst jelentett abban az időben, hogy egy nő pénzügyi osztályvezetőként dolgozik?

Ő hát ez nagyon ritka volt, hogy az 50-es években egy nő ilyen pozíciót töltsön be és ilyen állást, de őt szívesen alkalmazták, mivel előző munkahelyein bizonyította szakértelmét.

Hogyan alakult a további élete?

Sajnos az imádott kisfiúkat 2 éves korában elvesztette a házaspár és szinte vigasztalhatatlanok lettek emiatt.(20) Abban reménykedtek, hogy egy másik gyermek megszületése enyhíti majd a fájdalmukat. A Jóisten meghallgatta kérésüket, és nagynéném terhes lett, de akkor érte a legnagyobb tragédia, mert szeretett férje váratlanul, és hirtelen elhunyt.(21) A nagyon kezdetleges terhesség megtartását még a jól ismert körzeti orvosa sem javasolta. Ismerősei, barátai a jövőt nagyon feketén ecsetelték előtte, mit kezd majd egy pici babával, amikor neki kenyeret kell keresni. Ő tántoríthatatlan volt, és 1953 májusában nagynéném a család nagy örömeire egészséges fiúgyereket szült. Nem volt neki könnyű helyzete, akkor még nem volt gyes, gyed.

A gyermekágyi segélyt az anya csak 6 hétig kapta, utána vagy bölcsődébe kellett a gyermeket vinni, ami bizony a kisgyermeknek nagyon nagy traumát okozott, vagy pedig hogyha a szülő, az anya megtehetette, akkor alkalmazott valakit így került a kisfiú a szomszéd néni gondozása alá.

Szerinted a legkisebb lánynak, Máriának mennyire volt akarata az, hogy ő tovább akar tanulni, vagy ő akart kitörni ebből a környezetből, vagy azt szerették volna a papák, hogy kitörjön ebből a környezetből, hogy különb legyen?

Szerinted mi motiválta azt, hogy tényleg ő tovább ment gimnáziumba?

Nézd, egy 14 éves leánygyermekbe még nem fogalmazódik meg az a gondolat, hogy én most külön legyek, mint az én szüleim, hogy én más életutat futhassak be, gazdagabb legyek, okosabb legyek, mint a szüleim, őt csak az motiválta, hogy továbbtanulni, ő megtanulta a polgáriban a tanulás értékét. Tehát az ő esze arra volt predestinálva, hogy még több tudást szerezzen magának. Ő nem akart külön lenni. Őt egyedül az motiválta, hogy tanuljon, hogy okosabb legyen.

Tehát alapvetően ennek az ösztönös tudásvágynak köszönhetően kerül Ő az 50-60-as években a társadalmi ranglétrán előrébb, és ezért lesz aztán ő osztályvezető?

Hát feltétlenül, hogy ez motiválta. Ő egy abszolút becsületes, munkára igényes ember volt, és ő megtett annak érdekében mindent, hogy előbbre jusson, hát neki ott volt a kisleány, fel kellett nevelni, neki nem volt mindegy, hogy takarítónő, vagy pénzügyi osztályvezető, hát ezért az anyagiakat is figyelembe kellett neki venni. Csak így tudott jobb megélhetést biztosítani, a tanítást, a különórákat, csak így tudta biztosítani. Hogy a társadalmi ranglétrán feljebb emelkedett azt valóban a tudással és a továbbtanulással érte el, hiszen közel ötven évesen elvégezte a mérlegképes könyvelői tanfolyamot.

Nagynénéd, gyerekként végigélte az első, felnőttként a második világháborút, végigélte több rendszert. Mit gondolsz, miért tudott mindig talpra állni?

Nagyon szigorú és következetes volt magával szemben is és másokkal szemben is. Magasra állította a mércét, de a beosztottaihoz és a közeli hozzátartozókhoz is mindig emberi, udvarias hangon szólt tudod ő következetesen ragaszkodott a polgári értékrendhez, amiben felnőtt, ő ezt hazuról hozta a munka iránti szeretetet, a becsületességet, ezt örökölte és ezt adta tovább a fiának is és az unokáinak is.

Kedves Panni Te ugyanabba a leánygimnáziumba jártál, mint a nagynénéd, később végeztél kb: 14 évvel. Milyen volt a gimnázium hangulata? Milyenek voltak a tanárok, milyen színvonalú volt az oktatás?

A kaposvári leánygimnázium, magas színvonalon tanította szinte az egész megyéből idekerült leányokat. A neve is Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium. Abban az időben még nem volt "vegyes-iskola." A tanárok, a tanárnők magas színvonalon tanították a tantárgyakat, nagyon képzetek voltak. Pl. a földrajz tanárnő Dr. Újvári Jolán még etikát is tanított. Tanultunk a viselkedési formákat Ő mindenbe bevezetett bennünket, nem volt külön tantárgy, de megtanultuk azt, amit egy gimnazista lánynak tudni kell, tudni illik, a viselkedést, fiúkkal szemben, szülőkkel szemben, tanárokkal szemben. A napot reggel imával kezdtünk és áldással fejeztük be, ez egy természetes szokás volt, hogy amikor a tanár bejött, a diákok felálltak és elkezdődött a nap.

A hitoktatók nagyon magas szinten oktattak bennünket. Persze én úgy hallottam, hogy a fiúknál a hittant, azt sokkal komolyabban vették. Azt még el kell, hogy mondjam, hogy milyen fegyelmet követeltek meg a leánygimnáziumi tanulóktól. Az utcának csak azon az oldalán mehettek a lányok, ahol a gimnázium épülete volt. A fiúknak a gimnáziumi épülete a másik oldalon volt. Tehát a fiúk csak azon az oldalon közlekedhettek. Még véletlenül sem volt szabad átmenni a fiúknak arra az oldalra, ahol a lányok mennek, és fordítva sem. Ezt szigorúan figyelték még a tanárok is.

Tehát a polgári értékrendet követelték meg?

Igen. Ők ezt tanították és szinte belénk sulykolták. A tanárnőket úgy kellett szólítani, hogy kedves tanárnő. A tanárnők a diákokat - a 10 éves gyermekeket, leányokat - akik a 4. elemi után kerültek a gimnáziumba, magázták. Nem tegezett egy tanárnő sem bennünket, amikor bekerültünk a gimnáziumba. A férfi tanárok is magáztak bennünket. A gimnáziumban több nyelvet tanultunk. Latint, ez nagyon hangsúlyozottan aztán, franciát, németet. Ezt a három nyelvet. Bizony megkövetelték tőlünk a pontos felelést, szigorúak voltak. Természetesen nem úgy kell ezt gondolni, hogy mi vigyázállásba, vagy vigyázz ülésben voltunk, mert azért szerettek bennünket. A latin tanárnak volt egy nagyon jó húzása, Ő megtanította a prepozíciókat ének formájában. Én ezt 50 év után is tudom, mert ezt egy énekkel tanította meg, márpedig az ember az éneket, az ének szövegét nagyon könnyen nem felejtí el.

A tanárok mennyire vettek részt a város közéletében?

Az igazgatónkat Lendvay Ernőnek hívták neki több funkciója is volt, és minden tanárnőnek a tantárgya mellet egyéb elfoglaltsága és megbízatása is volt. Lelkiismeretesen és szívesen vállaltak különböző feladatokat a város életében is.

Emlékszel olyanra, hogy egy tanár jobban fegyelmezett a kelleténél?

A gimnáziumban olyan, hogy körmös, vesszőzés, vagy netán egy pofon elcsattanása ilyen nem volt. Az általánosban, ott előfordult a körmös. Hát a zárdába nem annyira, de bizony az apácák között is volt olyan, aki ezzel fegyelmezett, de a gimnáziumban már nem volt. Eszünkbe sem jutott neveletlenül viselkedni az órán, hogy valaki felálljon és mert megunta kimegy. Ez nem volt. Tiszteletben tartottuk a tanárunkat, ők ugyanakkor bennünket. Emberként tiszteltek bennünket. Nem a kis 10 éves kislányt látták bennünk

Köszönöm a beszélgetést.

A második interjú (22)

K. Andor,- második - B. Juliannával kötött házasságából öt gyermek született Lőrinc, Julianna, Katalin, Terézia és Mária. Az első három gyermek 2 - 4 éves korban fertőző betegségben elhunyt. Terézia - egy katonatiszthez, aki később tisztviselői állásba került - N. Györgyhöz ment feleségül és két leánygyermeket szült, Évát és Katalint. Éva a gimnáziumi érettségét követően a budapesti Műszaki Egyetemre nyert felvételt. Itt ismerkedett meg H. Gyulával, akit 1956 után "eltanácsoltak" az egyetemről.(23) Összeházasodtak és kiváltották az ipart. Mint műanyag feldolgozó kisiparosok dolgoznak jelenleg is, jóval a nyugdíjas évek után. Házasságukból két fiúgyermek Gyula és Ádám született, akik már meglelt családapák.

Kedves Éva kérlek, hogy mesélj a nagyszülőkről.

Én 1937-ben születtem, Nagypapám a születésem előtt meghalt így nem volt személyes kapcsolatunk. Ő esztergályos volt és Édesanyám elbeszéléseiből tudom, hogy leginkább famunkát végzett, a vasiparral kapcsolatban csak a Gyula bátyámnak volt valami köze. Nagypapám valahol Dráván túl valószínű, hogy Horvátországban született.

Abban az időben még Monarchia volt, oda-vissza lehetett mászkálni, akár naponta százszor is. Először, mint fiatalember Szigetvárra került. Az első felesége szülésznő volt Szigetváron, hogy miért kerültek Kaposvárra erről nem tudok. Kaposváron a Szigetvári utca végén volt valamilyen házuk. Ott volt az első ipara. Meghalt az első felesége és három gyermekkel maradt özvegyen. Az első felesége, ha jól tudom gyermekágyi lázban halt meg.

Ha jól tudom nagyapád az első feleségének a kolléganőjét vette feleségül?

Na, most a kolléganőjét, aki valamivel fiatalabb volt, mint ő azt vette feleségül, mert nagyanyánk a budapesti szülésznő képzőben végezte a bábaképzőt. Tehát nagyapánk feleségül vette a nagyanyánkat. Kényszerhelyzetben is volt, mert hogy ott volt három lány, de a harmadik az közben halt meg, és a negyedik az szülés közben halt meg, de az ilyesmi abban az időben gyakran előfordult, mert mindenféle betegségek voltak, védőoltások nem lévén ez egy "természetes" dolog volt. Nagyon örültek a családok, ha a megszületett gyermekek felét fel tudták nevelni, nem szociális, hanem egészségügyi problémák miatt, mert a gyermekfertőzések olyan gyakoriak voltak, és annyira nem volt rá gyógyszer, hogy nem is igen volt több esélye a többieknek, hogy felnőjenek. Tehát elvette feleségül B. Juliannát, aki akkor már a kaposvári hivatalos polgármesteri hivatal által alkalmazott bába volt.⁽²⁴⁾ Én úgy tudom, hogy abban az időben a város polgármesteri hivatal alkalmazott már ilyen állami bábát, hogy ezeknek mennyi volt a fizetése, mennyi volt a jövedelme ezt nem tudom. Nyilván megélték belőle, mert hiszen a Szigetvár utcai házat eladták és vettek egy nagyobb házat a Tallián Gyula utcában. Mégpedig egy olyan házat, amiből két lakást ki tudtak adni bérlőnek. Tehát bérleményi jövedelmük is volt, az ipari jövedelem, és a bábafizetés mellett.

Lehet mondani, hogy jól éltek akkor, az akkori viszonyokhoz képest?

Az akkori viszonyokhoz képest megengedhették maguknak azokat az apróbb-nagyobb dolgokat, ami hát az igényeiknek megfelelt. Fel tudták nevelni a gyermekeiket, iskoláztatni tudták őket, és megfelelő ruházatot biztosítottak számukra.

A második házasságból hány gyermek született?

A második házasságból öt gyermek született Lőrincke, Juliska, Katóka. Ez a három gyerek 2 és 4 éves kor körül halt meg fertőző betegségekben. A három gyerek után következett anyám, aki megszületett, és elég nehezen neveltek föl, mert különböző betegségeket ő is megkapott, de valahogyan azért csak felnőtt. Anyám után megszületett Mancsi néni, aki később - édesapám halála után - pótolta apámat. Elvitt színházba, moziba és a város kulturális eseményeire.

Mire emlékszel, milyen volt a ház ahol felnőtél, milyen lakrészek voltak, és milyen volt a bútorkészítés. Voltak-e könyvek?

A bútorkészítés az hát - anyáink jól kidobálták őket - faragott, részben keményfa, részben puha fa bútorkészítés volt. Az akkori polgári jóléthez hozzátartozott a zongora, mert ugyan egyetlen gyermeknek sem volt semmi különösebb hallása, de ez egy színvonalat jelenthetett, egy Bösendorfer zongorát kerülgettek egy olyan lakásba, mely igazából el sem fért. Nagyapánk nagyon szép cseresznyefából zongoraszékeket tudott készíteni. Egyébként ott volt a bemutató terem, tehát lehet, hogy jó volt, hogy ilyeneket is tud csinálni.

Aztán ott volt a szőlő Kaposszentjakabon, hogy milyen bor termett, nem tudom, anyáink visszaemlékezése szerint, igen nagy volt a "birtok" mert sokat kellett benne dolgozni. Amikor a nagyapánk meghalt, akkor a szőlőt eladták. A könyvekről. Arra emlékszem, hogy a Mancsi nénémnek megvolt a Jókai összes, valamint verseskötetek Petőfi, Reményik stb. A nagyanyám Kalendáriumot olvasott, erre határozottan emlékszem.

Azt szeretném kérdezni, hogy milyen volt a Te személyes kapcsolatod a mamával, milyen emlékeid vannak?

Tulajdonképpen abban az időben az asszonyok gyorsabban öregedtek, és sokkal gyorsabban mondták egy aktív asszonyra, hogy öregasszony, mint manapság.(25) Ma a 65 éves megsértődik, ha öregasszonynak hívják, vissza tudok emlékezni, nagyanyám 65 év körüli volt, amikor öregasszonynak címezték, vagy nevezték. Végezte a háztartást és mit lehetett tenni, mivel akkor klubélet nem volt. Volt a templom és azon kívül lehetett olvasni, vagy a barátnőkkel kávézni. Hogy mennyire nem volt elcseszt, az arra jellemző, hogy 44-ben, amikor bejöttek az oroszok, akkor a kaposvári bába elmenekült nyugatra és december 6-án kiderült, hogy Kaposváron van egy szem bába a mi nyugdíjas nagyanyánk. Bejöttek az oroszok és gyorsan behívták a nagyanyánkat bábának és bizony neki kellett a városi szüléseket levezetni, ami nem volt egy egyszerű dolog, szegény nagyanyánk - 70 év körüli volt ekkor - orosz díszkísérettel vonult ki a szülésekhez, ami nem volt kellemes élmény. Szegény mama 1947-ben meghalt.

Kedves Éva! Kérlek, hogy mesélj Mancsi nénédről, mivel foglalkozott, hogyan élt?

Amikor én születtem ő 24-25 éves lehetett, akkor érettségi után egy ügyvédi irodában kezdett dolgozni de, hogy kinél azt nem tudom.(26) Azután dolgozott a Somogyi Nyomdában, gépirónőként és adminisztrátorként.(27) Arra emlékszem, hogy szeretett ott dolgozni, mert nagyon vidám újságíró társaság volt. Ő megtanulta érettségi után a gépirást, gyorsírást, és ahogy én emlékszem az ő emlékeire, ez a pár év az újságnál nagyon kellemes, vidám pár év volt, hogy mennyi volt a fizetése nem tudom, gondolom 30-40 pengőnél sokkal többet nem adhattak neki. Ő akkor az édesanyjával élt együtt, viszonylag független körülmények között, mert akkor a pengőnek volt értéke. Tehát egy nyugdíj és egy fiatal nő jövedelme az gyakorlatilag elég volt kettőjüknek, hogy kényelmesen, bebútorozzák a lakását és nagynéném a kedve szerint vegyen magának ruhát, cipőt, kabátot, és a szükséges holmikat, ami a polgári családban megfelelt az elvárásoknak. Az újságírók között, egy igen jól öltözött fehérnép volt. Tudta követni az akkori idők divatját, és ki tudta fizetni az akkori nagyon jó színvonalú ruhákat, kalapokat, cipőket. Abban az időben nem igen lehetett elmenni egy templomba kesztyű, kalap, ridikül nélkül. Egy Czanyó nevű mérnök volt a Kaposvári Villanytelepnek az igazgatója, ami városi tulajdonban volt.(28) Nagynénémnek és abban az időben a polgárságnak, a városi embereknek a fő vágya az volt, hogy olyan állást kell találni, ami nyugdíjas állás. A Somogyi Újságnál volt valamennyi fizetése, azután vagy fizettek, vagy nem, valamilyen társadalombiztosítást, de szó nem volt arról, hogy ott neki nyugdíjas állása lesz. A Kaposvár város tulajdonában lévő villamos művek, vagy villanytelep az nyugdíjas állás volt, és ott lett ő a villanytelep igazgatójának titkárnője és első számú jobb keze. A villanytelephez vagy a városházához tartozott még a városi mozi, ami a város tulajdona, tehát nagynénénk másodállásban ellenőrizte a városi mozinak a pénzügyeit.

Ami az eladott jegyek utáni bevételből származott, ezek ellenőrzése, és bizony ha a pénztáros megbetegedett, akkor neki be kellett ülni helyettesíteni. Ezért is kapott külön juttatást, pénzt. Mesélte, hogy amikor a villanytelepre felvették próbára tette az igazgató. A mozi bevételét kellett összeszámolnia. Mondta a Czanyónak, hogy a bevétel negyven valahány pengő. Az igazgató meg azt mondta neki, hogy 3-4 pengővel kevesebb. Nagynéném mondta, hogy az igazgató úr rosszul számol, mert annyi a bevétel amennyit ő számolt. Szóval próbára tették ugyanis a Czanyó bevallotta, hogy direkt mondta neki a kevesebb összeget. Azt hiszem, hogy ezzel a becsületes tétével alapozta meg, hogy mindenki elismerte a munkáját. A későbbiek folyamán elvégzett egy könyvelői tanfolyamot, majd rájött magától mi az a kettős könyvelés, hiszen nem egy ördögösség és már a 40-es évek elején különböző kereskedőknek vállalta el a havi könyvelését. Ez azt jelentette, hogy volt 3-4 kereskedő, akiknél összegyűjtötte a bevételi bizonylatokat és a kiadási bizonylatokat és nagynéném havi 20-30 pengőért, minden hónapban lekönyvelte a kereskedők könyvelését. Tisztességgel kellett dolgozni, hisz abban az időben Kaposvárnak volt 30-35 ezer lakosa, és ha végigment valaki a Fő utcán, csak ismerőssel találkozhatott, mert mindenki, mindenkit ismert nem volt mindegy, hogy emelt fővel, vagy lesütött szemmel sétál valaki a Fő utcán. Ebben a tisztviselő városban azért mindenki megtalálta a maga számítását, ha becsületesen dolgozott.

Mit jelent az, hogy tisztviselő város?

A város, mint megyeszékhely a közigazgatás központja volt és jelenleg is az. Sok volt a közüzem is, tehát rengeteg tisztviselőre volt szükség. Az ipart csak a Cukorgyár jelentette abban az időben. A háborút követően sem volt jelentős az iparosítás. A mai napig sem nevezhető a város iparinak, főleg nem mezőgazdaságinak.

A városban a mobilitási lehetősége adott volt, ha megfelelő iskolai végzettséggel rendelkezett valaki és jól végezte a munkáját?

A megfelelő iskolai végzettség sem volt egy lényeges dolog. 4 polgárral is igen megbecsült embere lehetett az egész közösségnek, meg a társadalomnak. Ha valaki elment kereskedő segédnek és tisztességgel ellátta a munkáját, abból idővel kereskedő is lehetett, az hogy a Fő utca közepére, vagy a Szigetvári utca elejére került a kereskedése ez már egy másik dolog.

Nagynénéd élete hogyan alakult a háború után?

A 40-es évek végén ment férjhez. A városházán megbecsült tisztviselőnő volt, és mint gyorsíró dolgozott. A 40-es évek közepén az újságoknak is leadott anyagokat, azokat az újságírók átfésültek. Ő különböző politikai programbeszédet is gyorsított, ezért természetesen külön pénzt kapott. 45-után a programbeszédnek a bősége következett be, és amikor jött a magyar Ft. neki is és a családnak is szüksége volt arra, hogy pénzt keressen, ismét vállalta azt, hogy különböző Kaposvárra küldött hatalmasságoknak a beszédeit leírja volt, hogy a megyeházán volt a gyűlés, volt olyan, hogy a Kossuth téren volt a gyűlés, a lényeg, hogy gyorsította, majd legépelte, elvitte az újságnak, akik kifizették neki ezeket a pénzeket. Nagynéném egyik szakszervezeti (29) gyűléskor meglátott egy igen szép embert, aki nagyon megtetszett neki, és ebből az ismeretségből egy év alatt házasság lett. Amit én tudok, hogy Mancsi férje először a megyeházán dolgozott valamit, aztán került postai állományba. Gyerek orrára nem kötnek semmi fontos dolgot, tehát hogy ő ott mit csinált, dolgozott, nem tudom.

Megvolt a házasság, ekkor nagyanyám átköltözött a mi lakásunkba, és élete utolsó pár hónapját nálunk töltötte. Nagynéném megszülte az első gyermeket, aki fejlődési rendellenességgel született, vagy csecsemőmirigy gyulladást kapott, ezt nem tudom pontosan. A gyerek megszületése után férjét B listázták. Ez kb. akkor volt, amikor a szocdempárt és a kommunista párt fuzionált, a kommunisták megkezdték a tisztogatást. Kaposváron sem a szocdempártnak, sem a kommunistáknak hagyományuk nem igen volt, de akik jöttek nem Kaposvárról és kaposváriakká akartak válni.

Milyen pártok jelentek meg a városban?

A kommunista, a szociáldemokrata és a kisgazdapárt volt jelentős. Aztán a kommunisták 48-ban hatalomra jutottak, de hát ezt mindenki tudja, aki ismeri a magyar történelmet. Tehát, tulajdonképpen Kaposvár felhígulása, a régi polgári, vagy ott született őshonos lakosság felhígulása, ekkor kezdődött el igazán. A "bevándorlók" egy része, később 48 után hazament, kevesen maradtak. Felhígult a városi lakosság, rengeteg idegen érkezett különböző eszmékkel, amiket igazából senki sem mert meggyomlálni, tehát a társaság heterogén lett. Rengeteg akarnok jött, aki úgy érezte, hogy ő most rendet tesz a városban. Ekkor megkezdődött az egymás feljelentgetése. Ki mit tett, vagy ki mit nem tett, hogy Manci néném férje, melyik figurába esett bele, hogy tett-e vagy nem tett-e valamit, ezt én nem tudom. Ez a párt fúzió után következett, hogy ő a fúzióba belépett-e vagy sem, ezt sem tudom, csak azt tudom, hogy kirúgták az állásából.(30) Ez után ő nem kapott Kaposvárott állást.

Nem is volt Kaposváron ipar, ő tisztviselő volt, ez pedig egy tisztviselő város, ipar nem volt. Nagynéném is B listázták a villanytelepről (31) és a városi alkalmazásból, csak neki az volt az előnye, hogy ismerte őt az egész város. Őt, mint K. Máriát, nem mint, B- né. Mint K. Máriának azt mondták, hogy mi az, hogy magát kirúgták itt van egy íróasztal tessék üljön le és itt csinálja tovább a dolgát, ennyi fizetést kap. Azt hiszem Manci néném életében nem élt olyan jól, mint abban a másfél, két évben, pedig a férje munkanélküli volt. Aztán megszülte első gyermekét közel a negyvenhez. Abban az időben nem volt szokás, hogy a feleség elment dolgozni és a férj otthon maradt pesztrálni a gyermeket. Nem is volt ez egy természetes dolog, pszichológiailag Manci férjének sem tett ez jót, mert egy férfi családfenntartónak indul el hivatásszerűen. A B listát követően csináltak belőle egy dadust, aki nagy lelkesedéssel gondozta első gyermeket. Kiderült azonban, hogy baja van a gyerekeknek, fejlődésében visszamaradt volt, mivel csecsemőmirigy gyulladást kapott. A gyereken nem tudtak segíteni, így - sajnos - 2 éves korában meghalt. A szülők összeomlottak. Megjegyzem, hogy Kálmánnak már ebben az időben volt valamilyen állása, valami építőipari vállalatnál.(32) Fél évvel élte túl kisfia halálát, mivel ugyanazon év októberében meghalt. Reggel hét és nyolc között történt, gondolom a szíve vihetette el. Akkor én 15-16 éves lehettem és a tükörrrel én állapítottam meg, hogy meghalt. Szörnyű volt, nagynéném összeomlott, de be kellett mennie, dolgozni. A főnöke még felelősségre is vonta, hogy egy osztályvezető miért késik el a munkahelyéről.(33) Ilyen időket élünk.

Ezt követően mi történt a nagynénéddel, úgy tudom, hogy állapotos volt?

Már valószínű tudta, hogy terhes és hát igen büszkén vállalta, hogy ő meg fogja szülni a kisgyereket. Természetesen, mint egyedül élő anya, nem volt könnyű helyzetben. A könyvelést még tudta csinálni, tehát volt némi keresete. A kisgyerek elhelyezése azonban problémás volt, mivel beteges volt szegényke.

A bölcsődét nem bírta, így a szomszédban volt egy idősebb asszony, aki természetesen, jó pénzért vállalta a gyerek ellátását.(34) Én az ötvenes évek közepén - mikor az öcsém 2-3 éves lehetett - Budapestre kerültem, ide jártam egyetemre, majd férjhez mentem így ritkán jártam haza Kaposvárra.

A család kulturáltsága miből fakadt? A városon belül, milyen lehetőség volt, hogy egy polgári értékrendet szinten tudjanak tartani?

A kulturálódás, a műveltség bizonyos fokig sikk volt. Elvárás volt a városon belül, hogy csak az lehetett a város műveltebb és intelligensei által befogadott társasági ember, aki a színházban és a hangversenyeken megjelent, aki bizonyos újságokat járatott, akinek a könyvtára úgy nézett ki, hogy meg volt benne Jókai, Nyíró, Mikszáth. Sőt, igen modern dolog volt, hogy Reményik Sándor, vagy Márai kötetei a polcon voltak. A társaságban ezeket a könyveket megbeszélték. Én, mint gyerek olyanra is emlékszem, hogy Móricz Zsigmond Sár aranyát bíralták a kaposvári kispolgárok bizonyos sznob társasága. Folyóiratokat járatnak, Új Idők évfolyamát illet beköttetni, igen színvonalas volt az írókör, Kosztolányi, Babits. Az Új Időket nagynéném mindig megvette. A nagymama az Aller képes Családi Lapot vette, én, mint gyerek azt rengeteget olvastam, érdekes volt, és a padláson összekötve sok példányszám volt meg. Gyűjtötték a Magyar Úriasszonyok lapját, beköttették és az jól nézett ki a könyvespolcon.

A családnak mekkora könyvtára volt? Jártatok e színházba?

Nagynénémnek 2-300 kötete volt, Megvolt neki a centenáriumi Jókai összes, aztán Cronin-tól 6-8 könyv pl. A réztábla a kapu alatt. A Cronin könyveket titkolni kellett az ötvenes-hatvanas években, mivel az akkori kultúrpolitika nem nézte jó szemmel ezeket a regényeket. Így visszamenőleg kész röhej az egész. Aztán, amit említettem volt mindenféle folyóirat is. Manci néném rengeteget járt filmszínházba, mivel felügyelte a mozit 45-előtt. Nem volt olyan film, amit meg ne nézett volna, pénzébe sem került. Ő volt az, aki a hírt terjesztette, hogy ez jó film, ez nem jó film. Számított az ítélete, mivel ismerték, hogy jó ízlésű, ezért ő be is terelt olyanokat, akik egyébként nem jártak volna moziba, amire ő azt mondta, hogy jó film, azt nagyon sokan megnézték. Színház. A városnak állandó társulata a háború előtt soha sem volt. 1955-től van állandó társulat. A háború előtt a pécsi színtársulat járt át, részben télen néhány előadásra, részben nyáron. A családból csak a Manci járt színházba - bérlete volt és bennünket is elvitt az előadásokra. Kaposváron, aki számított, az a színházba elment, hisz ez volt a társasági élet színtere. Megvolt mindenkinek a helye, az orvosnak a páholy, a tisztviselőnek a földszint járt. A színház pénztárosa mindenkit ismert, így tudta, hogy melyik orvosnak, melyik páholy jár, melyik tisztviselőnek melyik sor jár. Voltak viták is, hogy nem a szélére kéri a jegyet. Az emelet nyilván a diákokkal telt meg. Minden előadás telt házas volt.

András öcséddel milyen volt a kapcsolatod?

András pályafutását csak részben tudtam követni, hisz ő Kaposváron élt. Évente egyszer - kétszer találkoztunk csak. Amióta Pesten él többet tudok róla. Tudod, a nagy korkülönbség most már kezd eltűnni köztünk. Az biztos, hogy megkomolyodott és azt hiszem, hogy szép pályát futott be.

Köszönöm a beszélgetést.

A harmadik interjú (35)

K. Terézia második lány gyermeke Katalin, akit a családban mindenki csak Kataként emleget. Kata az érettségit követően az MNB helyi fiókjánál helyezkedett el. Munkahelyén szép karriert futott be, hiszen osztályvezetői beosztásig jutott. A hatvanas évek végén férjhez ment, férje Cs. Dezső műszerész. Jelenleg mindketten nyugdíjasok. Egy gyermekük született Gábor, aki vígan éli agglegény életét.

Kata édesanyáddal, nagynénéddel és unokaöcséddel együtt éltetek a Tallián Gyula utcában és azt is lehet mondani, hogy igazi nagycsaládként, bár külön lakrészben.

Mire emlékszel, hogy hogyan éltetek?

A Tallián Gy. utcában éltünk, nagynéném 41 évesen szülte András öcsémet 1953-ban. Az édesapja 1952. október 6-án meghalt és a Mancsi néném ugye özvegyen várta a gyerek megszületését. Tulajdonképpen különálló lakásban laktunk, a nagynéném a ház jobboldali részében lakott, édesanyám és a nővérem laktunk a ház baloldali részében. Amikor az öcsém megszületett nagyon nehéz körülmények között volt a család, mert édesanyám is özvegy volt a két lánnyal. Abban az időszakban 3 vagy 6 hét volt a gyermekápolási időszak, amit a szülés után megkaptak az anyák, azon felkiáltással, hogy lánynak szülni dicsőség, asszonynak szülni kötelesség. Tulajdonképpen a három nő látta el a pici babát, akit az anyukája 6 hetes korában otthon kellett, hogy hagyjon.

Hol történt a neveltetése, mivel neki dolgoznia kellett.

El kellett mennie, dolgozni, abban az időszakban bölcsőde volt ugyan, hát be is lett adva, de pár héten belül dizentériás hasmenést kapott, ami azt jelentette, hogy bölcsődébe nem lehetett hordani a gyereket. Akkor ősszel, megint próbálkoztak azzal, hogy beadják a gyereket bölcsődébe, amit a gyerek nem tudott elviselni, emiatt ott-hon maradt. A szomszédban lévő nénit kértük meg, hogy vigyázzon napközben a gyerekekre. A nagynéném reggel megfőzött a gyerek részére, meg a néninek is, hogy annak is legyen mit napközben ennie. Mikor az öcsém elérte az óvodás kort, a 3 éves kort akkor bekerült az óvodába. Reggel az óvodába elvittük 8 órakor, ami azt jelentette, hogy vagy az anyukája, vagy a Teri mama, az édesanyám, vagy én vittem az óvodába. Hármunkra maradt a gyerek, délután is felváltva mentünk érte.

Az óvodán kívül ezek szerint eléggé feminin nevelést kapott az öcséd?

Tulajdonképpen nem kapott feminista nevelést, mert sem az édesanyja, sem a nagynénje nem volt feminista szemléletű egyáltalán, mivel a feminista elképzelés tőlük távol állt teljes egészében.

A lakáskörülmények milyenek voltak. Volt-e fürdőszoba?

A nagynéném a gyerekekkel a ház jobboldalán lakott, egy szoba hallos lakásban, ahova még tartozott egy utcai szoba is, ami nem volt fűthető, annak a fűtése csak a konyhával való becsatlakozással volt megoldható. Ez a lakás állt még egy konyhából, spájzból, előszobából. A WC az udvaron volt, és mivel nálunk volt fürdőszoba, hetente egyszer-kétszer, amikor ráértek akkor begyűjtötték a fürdőszobát, mert hagyományos tüzelésű volt, a mai korban ez szinte elképzelhetetlen számunkra. Téli időszakban a külső WC-t használták az bizony gondot okozott, mert parázstól kezdve, forró vízig minden volt használva, hogy a WC be ne fagyjon és használni tudják.

A lakásbútorzat milyen volt?

A lakásbútorzat különösképpen a 36-38 évekből lévő kombinált bútor volt, ma már azt mondjuk, hogy a modern irányzatú bútor volt. Mivel a nagynéném több cégnek könyvelt a háború előtti időszakban és az -50-es évek elejéig, lehetősége volt, hogy modernizálja a saját lakását. A lakást a 36-38-as éveknek megfelelő kombinált bútorokkal rendezte be. Rekamiékkal, kombinált szekrény, fotel, asztal, hangulatlámpa. Ez egy polgári berendezésű lakás volt.

Arról mesélj, hogy őséd milyen volt az általános iskolában?

Azt gondolom, hogy mivel apa nélkül nőtt föl, emiatt a fegyelmet az iskolában nem tűrte a gyerek. A tanulásával is voltak problémák, nehezen illeszkedett be az iskolába, emiatt délutánonként egy ismerős tanítónő foglalkozott a gyerekekkel az általános iskola 1-4 osztályában.(37) Ez az akaratos magatartása és közepes tanulmányi eredménye tulajdonképpen az általános iskolában is megmaradt, ezért az édesanyja 14 éves korában azt mondta, nem adom másnak, csak iparosnak menjen el, tanuljon meg dolgozni, ezért adta be az ipari iskolába (38). A Volánnál volt ipari tanuló. A gyerek nem úgy állt a tanuláshoz, ahogy kellett volna, a Volán telep udvarán beült a teherautóba, elkezdte vezetni, harmadéves ipari tanuló volt, aminek az lett a következménye, hogy tulajdonképpen nem engedték ipari vizsgára, mert a teherautót vezette a telepen, akkor aztán egy félévvel később végzett. A deviáns magatartása különösképpen a 60-as évek végén jött ki, mikor divat lett az autóstoppolás, gitározás, és akkor bizony elég hobó életmódot élt. Hosszú haja és szakálla volt, farmerba járt, a barátai is hasonlóan néztek ki. A városban pedig mondták, hogy láttuk az Andrást, és hogy az hogyan néz ki? Nem volt kellemes hallgatni ezeket a megjegyzéseket.

Arra lennék kíváncsi, hogy őséd számára milyen művelődési lehetőségek voltak, vagy az édesanyja mennyire próbálta bevezetni a kultúrába?

Az édesanyja azáltal próbálta bevezetni a kultúrába, hogy karácsonyra, húsvétra, mikulásra, névnapjára, születésnapjára könyvet vásárolt neki. A környezete is befolyásolta neveltetését, ami azt jelentette, hogy színházba és moziba is elvittük. A vasárnapi matinékra még én jártam vele. Otthon meg volt adva neki, a lehetőség, hogy könyvet olvashasson, akár a saját, akár Jókai könyveket. A Nyíró könyvek is megvoltak a családban. Olvashatott a gyerek az ismeretanyagát bővíthette, nálunk megtalálhatta a lexikonokat. Keresztény neveltetést kaptunk. Nagynéném minden vasárnap vitte a templomba. Az édesapja emlékét is ápolták azzal, hogy minden vasárnap délután a temetőbe mentek. Az édesapja sírjához és a nagyszülei sírjához is. A nagymamámat ismertem ő egy városi főbába volt, abba a szemléletben nevelte az unokáit is, ami azt jelentette, hogy mi is megpróbáltuk a gyereket polgári elvárások szerint nevelni, ami azt jelentette, hogy a gyerek meg tanult időben késsel-villával enni, viselkedni, köszönni. A felnőtteket tiszteletben tartani, ami a mai XX. század végén a gyermekekből hiányzik.

Említetted, hogy nagynénéd pénzügyi vonalon dolgozott. A városban ez milyen presztízszt jelentett, hogy valaki ebben a kisvárosban egy pénzügyi osztályvezető ?

Nagynéném az 50-es években került az Állatforgalmi Vállalathoz pénzügyi vezetőnek, de abban az időben kereskedőnek és iparosoknak is könyvelt, sőt még az államosítás előtt ismert könyvelő volt a városba. Mikor bekerült az Állatforgalmihoz ott úgy fogadták, mint ismert könyvelőt.

A szakmunkásvizsga elvégzése után hogy alakult András élete?

Az anyukája elhatározta, hogy mikor katonaköteles lesz a gyerek, azonnal behívhatja katonának. Be is sorozták, bevált, két évre sorozták, akkor még 24 hónap volt a katonaeév. Budapestre került katonának, és amikor hazakerült Kaposvárra megismerkedett egy kislánnyal, és rövidesen össze is házasodtak.(39) A házasság ideje alatt rájött arra, hogy az ipari iskola a Volánnál nem elég még is csak tanulnia kell, így került a gépipariba, esti tagozaton elvégezte. Tulajdonképpen két gyermek született.(40) Nagyon boldog békés házasságban éltek, de amikor a kislány 4 éves volt a nyitott házasság következtében úgy gondolták, hogy elválnak, pedig tudomásunk szerint nagyon jól éltek. A nyitott házasság ahhoz vezetett, hogy tulajdonképpen egyik is, másik is társat kereset magának, és emiatt váltak el, ami az András életében egy nagyon nagy törés volt, de az első felesége életében is.

Szerinted mi hajtotta tovább öcsédet, hogy még egyetemre is beiratkozott?

Az, hogy az András beiratkozott továbbtanulni, azt a kor szelleme, környezetének a változása. Elkerült Budapestre és látta, hogy tanulni kell, mert különben nem lesz jövője és emiatt iratkozott be előbb a Tanárképző Főiskolára (41), majd pár éve a Pécsi Egyetemre.

Köszönöm a beszélgetést.

A negyedik interjú (42)

András az ötvenes évek elején született és édesanyja nevelte egyedül. Az általános iskola elvégzését követően kitanulta az autószerelő szakmát. Leérettségizett, majd megnősült. Az első házasságából két gyermek született Gergely és Katalin. A válást követően Budapestre került, pályát módosított és ismét megnősült. Időközben elvégezte a Tanárképző Főiskolát. Második házasságából két kislány született Julianna és Éva.(43) Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem hallgatója. Az interjút András lánya, Katalin készítette.

Kérlek, hogy mesélj a szüleidről és a korai gyermekkorodról.

Édesanyám pénzügyi osztályvezető volt, édesapám postai tisztviselő. Apámat, mint postai alkalmazottat 1944-ben helyezték Kaposvárra, Kolozsvárról. Édesanyám özvegyen nevelt, tudniillik áldott állapotban volt, amikor édesapám meghalt. Tehát így édesapámat én nem is ismertem soha, csak fényképekről. Sajnos, 1996 december végén édesanyám is meghalt. Korai gyermekkoromról valamit. Kevés emlékképem maradt ezekről a dolgokról. Arra emlékszem, hogy pici gyermekkoromban a Fasorba jártunk ki játszani, s főleg ősszel a nagy falevelekbe belehemperegtem. Mindenképpen apámat akartam meglelni, megtalálni. Rohantam emberek után, férfiak után, hogy Te vagy az én édesapám. Aztán ez valahogy elmúlt, mert valamilyen úton-módon anyám megértette velem, hogy meghalt édesapám, és hiába rohangálok emberek után, apám nem jön vissza. Arra is emlékszem, hogy 3 éves koromban kicsit beteges voltam - ezt már édesanyám mesélte - és 3 éves koromig nem jártam sehova, hanem a mellettünk lakó gimnáziumi tanárnak az özvegye nevelt kb. 3 éves koromig, aztán óvodába kerültem és ott éltem le a korai gyermekkoromat óvodásként.

Milyen körülmények között éltél édesanyáddal, hogyan nevelt?

Régen a nagyapáék vették ezt a házat a Tallián Gyula utcában. Az a ház állt egy másfél szobából, ill. egy kisebb szobából, egy konyhából és egy előszobából.

Az illemhely az kinn volt az udvaron, angol WC volt, de hát semmiféle fürdőszobai lehetőség nem volt. Gyermekkoromban anyám minden reggel begyújtott a konyhába, a kályhába, feltette a vizet, és így fürdetett meg az enyhén meleg konyhában és utána ruhába öltöztetett. A lakás elég tágas volt, régi, olyan polgári bútorok voltak benne, még édesanyám vette 1930-as években a stílusát, azt nem tudom, de polgári bútorok voltak, szép nagy fotelekkel. 16 éves koromban én még édesanyámmal egy szobában aludtam, ezt követően a régi, kisebb szobát foglaltam el, és mint egy különálló ifjú ember ott kezdtem el önálló életet élni. Arra még emlékszem, hogy nagyon hosszú időn keresztül az volt a hétvégi program, hogy - akkor még a szombat munkanap volt - vasárnap fölkelünk és édesanyám kitakarított, megfőzött, majd ezt követően délután a temetőbe mentünk, minden áldott vasárnap délután. A temető után pedig elmentünk misére. Mise után hazamentünk, és olykor jöttek a rokonok, édesanyámnak a testvér bátyja, vagy a nagynéném, vagy mi mentünk el a legidősebb nagynénémhez. Ez volt a családi élet ez volt a vasárnapi szórakozás. Anyám eléggé konzervatív és keményen nevelt. Megvolt mindennek a rendje, ebédkor terített asztal. Föl kellett öltözni minden ebédre. Már elég korán meg kellett tanulnom a késsel, villával való étkezést. Szükség is volt rá, mivel tízéves koromtól, minden vasárnap a város elit éttermében ebédeltünk (44). Aztán később, már nem volt elég az éttermi adag, így anyám nekiállt főzni vasárnaponként. Mivel szénnel, fával fűtöttünk, kb. 11-12 éves koromban nekem is meg kellett tanulni a favágást és a begyújtást. Azonban el kell, hogy mondjam édesanyám nagy szeretetben nevelt, ebben volt egy kis kényeztetés is, hisz egy szem gyerek voltam, de azért keményen is bánt velem, hisz nem volt édesapám.

Kérlek, hogy mesélj az iskoláidról, az iskoláskorodról!

Az óvoda után a kaposvári Gyakorló Általános Iskolába kerültem, ez a belvárosnak, lehet úgy is fogalmazni, hogy elit iskolája volt. Ott végeztem az első négy osztályt, hiszen akkor úgymond 1-4-ig üzemelt az iskola, a felső tanulmányaimat már egy másik belvárosi iskolában az Anna utcai iskolában végeztem. Az alsó tagozatban arra emlékszem, hogy elég szigorú rend volt, és én nem voltam jó gyermek. Többek között elsős koromban arra is emlékszem, hogy letérdepeltettek a kukoricára, ami elég furcsa volt egy városi iskolától, aztán megszégyenítés is ért, hogy kaptam egy egyest olvasásból, és ráírta a tanítónő a hátamra egy nagy fehér papíron, hogy 1-est kapott olvasásból és át kellett mennem a másik első osztályba ezt megmutatni. Elég szigorú rend uralkodott ebben az alsó tagozatos iskolában. Emlékszem szünetben körbe kellett menni, állandóan járni a zsidongót, és az udvaron, amikor jó idő volt, kimentünk, napi egy alkalommal egy hosszabb szünetben és rendszeren kellett játszani. Nem tűrték meg a fegyelmezetlenségeket, én amúgy is azt hiszem eléggé deviáns voltam, izgága, örökmozgó. Kiskoromban már kaptam osztályfőnöki figyelmeztetőket meg intőket, sőt igazgatóit is. A viselkedésem miatt nem lehettem kisdobos. Ezt beírták az ellenőrzőbe, anyám frappánsan válaszolt.(45) Nem tudom, hogy mi miatt nem tudtak kezelni engem, vagy én nem szerettem, hogy kezeljenek, azt tudom, hogy mindig mondták, ha szegény özvegy édesanyád tudná, hogy milyen rossz fiú vagy, de nem mondjuk el neki, nehogy szomorúságot okozzunk neki. Hát ettől én mindig kiakadtam.

Felső tagozatban szintén előkerült a deviancia, nem igen szerettem tanulni, és szegény anyám mindig korrepetáltatott, hogy legalább meglegyen a leckém. Nem szerettem tanulni. Az osztályfőnökeim azt mondták, hogy jó eszem van, csak lusta vagy tanulni. Így aztán közepes bizonyítvánnyal elvégeztem az általános iskolát, és mivel édesanyám nyugdíj előtt állt, késői gyerek lévén, nem volt más választása, mint hogy valamiféle szakmunkásképzőbe beírásson, aztán így kerültem, őszintén megmondom ismeretség útján, protekcióval,- mivel édesanyám elég elismert pénzügyes volt a városban - a Volán Vállalathoz és a szakmunkásképző iskolába. Aztán a 3 évet elvégeztem, eléggé könnyedén, könnyebben, mint a 8. osztályt és ezt követően aztán elhelyezkedtem a VOLÁN vállalatnál, mint autószerelő.

Ebben az időszakban milyen művelődési lehetőség volt? Szabadidőben mit csináltál?

Azt tudom, hogy nagyon sok könyvünk volt otthon. Édesanyám nagyon szerette a szépirodalmat, elsősorban Jókait. Még a 20-as, 30-as években megvette a Jókai centenáriumi sorozatot, több mint 100 könyv. Megvoltak a sztenderd magyar költők versei Petőfi, Arany. Apám révén - mivel ő erdélyi volt, - erdélyi költők verseskötetei voltak otthon, például Reményik Sándor és Dsida Jenő. Kiskoromban Anyám mindig verset olvasott esti mese helyett, így nagyon sok verset megtanultam, elsősorban Petőfit. Később mikor már jól olvastam előszedtem a Jókai könyveket és azt olvastam. Aztán arra is emlékszem, hogy mikor kb. hetedik osztályos voltam nyáron, mivel nem volt napközi, anyám főnöke az igazgató adott 2 forintot, hogy menjek múzeumba, ne zavarjam anyámat. Életemben nem voltam annyit múzeumba, mint azon a nyáron. Az egész kaposvári Múzeumot ismertem ától-cettig. A másik művelődési lehetőség a színház volt. Anyám elég korán 6 éves koromban már elvitt a Kaposvári Színházba, ahol nagyszerű színtársulat volt. Ez a szokás valahogy megmaradt, 16 éves voltam és már bérletem volt, és ez elég sokáig ment, 1985-ig, míg el nem költöztünk Kaposvárról. Számomra ez volt a legfontosabb művelődési terep, ahová nagy élvezettel jártam és mindig kiöltöztünk, rendesen öltönybe, nyakkendőbe, mert a megjelenés nagyon fontos volt, a társadalom egyik terepe volt a színház. Mindenki megjelent a városból, aki volt valaki. Ott gyülekeztek találkoztak az emberek és a szünetben ott cserélték ki a gondolataikat, tapasztalataikat. Aztán 16 éves korom körül beindultam, ez volt életem pop-korszaka. Lemezjátszót vettem az első ipari tanuló fizetésemből és rendszeresen megvettem az aktuális lemezeket. Még Budapestre is elutaztam egy-egy jobb album miatt. Imádtam Jimi Hendrixet és a Chicagót. A 60-as évek végén B. Gyurival lemezklubot alapítottunk a városi Művelődési Házában. Ez volt a disc jockey elődje. Emellett azért olvastam, és mint bérletes látogattam a színházi előadásokat is.

Mekkora volt a könyvállományotok?

Hát az előbb említett Jókaiakból akkor volt kb. 120 kötet, és amellet kb. 150 amit édesanyám felhalmozott, Nyíró, Cronin, Márai stb. volt mit olvasni. Voltak köztük olyan könyve is, ami indexen volt ilyen volt az Erdélyünk és Honvédségünk.(46) Tudom, hogy ezt fölfedeztem az 50-es évek végén, mert olyan szép képek voltak benne, szép színes fotók, és azt mondta édesanyám, hogy ha ezt elmered mondani az iskolába, hogy ilyen könyvünk van, akkor ebből nagy problémáink lehetnek.

Egyébként ez a könyv az Erdélybe történt bevonulásról szól, és rögtön a második oldalon Horthy kormányzó arcképe van, tehát ezt nem igen szerették az 50-60-70-es években, hogy valaki ilyen könyvvel rendelkezik

A szakmunkásképző elvégzése után hogyan alakult az életed?

A szakmunkásképző elvégzése után elmentem 2 évre katonának Budapestre. A leszerelést követően anyám unszolására, illetőleg hát a saját magam szellemi felépítése érdekében is - hiszen a honvédségnél eléggé el lehet butulni - és látva, hogy édesanyám művelt ember, és nekem ehhez még sokat kell tanulnom, nekiálltam tanulni az esti tagozaton az ipari szakközépiskolában. Sikeresen el is végeztem és ezt követően pedig rá egy évre megszereztem a gépészmérnöki oklevelet.(47) Így volt már egy olyan szakmai szint, amivel tovább lehetett lépni. A Volánnál "kiemeltek" és oktatási előadóként dolgoztam, ez jobb fizetéssel járt és a presztízs is emelkedett, hisz a bemutakozásokon jobban hangzott az oktatási előadó, mint az autószerelő.(48) Belegondolva hogy, ez milyen sznobság volt, nem is értem. Időközben megnősültem és lett két csodálatos szép gyermekem született. A gyerekeket megpróbáltuk, azokra a polgári értékekre nevelni, amiket én magam is kaptam édesanyámtól. Tehát azt a fajta polgári értékrendet és a vasárnapi ünnepek hangulatát. Én is kivittem őket a temetőbe, amikor nagyobbak voltak és elvittem őket színházba, moziba, ugyanúgy ahogy engem is elvitt édesanyám. Aztán az első házasságom sajnálatos módon fölbomlott, ezt követően 1985 végén Budapestre kerültem, és pályát változtattam.

Hogyan alakult az életed Budapesten?

Egy ismerős útján a Zsolnai József által igazgatott törökbálinti Kísérleti Általános Iskolába kerültem, mint kutatásszervező.(49). Ezt a munkát négy évig végeztem, ebben az időszakban rengeteget tanultam, hisz megkövetelték, hogy az ember profi legyen a szakmájában. Jó csapat jött össze, szerettünk és tudtunk is dolgozni, hisz láttuk munkánk eredményét. Sajnos lépni kellett mivel anyagilag nem érte meg, hisz kéthetente jártam haza Kaposvárra édesanyámhoz és a két gyerekhez. Albérletben laktam és nehezen tudtam kijönni a fizetésből. Ezt követően elhelyezkedtem egy autós műszaki szakközépiskolába, mint műszaki oktató. A 90-es évek elején ismét, immár másodszor is megnősültem és feleségem két gyönyörű leánygyermeknek adott életet. Juliannának és Vica-Borinak hívják a két amazont. Az első gyermek születése után végeztem el a Szombathelyi Tanárképző Főiskola technika szakát. Anyám rettenetesen boldog volt, hogy fia diplomás ember lett.

A főiskola elvégzése után még mi készített arra, hogy egyetemre menj?

Hát, amikor az ember elkezd tanulni, legalábbis én úgy vagyok vele, jobban érzi, hogy mennyi mindent nem tud. Az iskola elvégzése után éreztem, hogy mennyi mindent nem tudok az életről, ill. magáról a pedagógiáról, mint szakmáról, és akkor volt egy lehetőség, hogy pedagógia szakot indítottak Pécsen és én akkor jelentkeztem erre a szakra. A jelentkezésemet elfogadták, és hát most utolsó éves vagyok. Bár tudom, hogy a pedagógus szakma nem egy magasan kvalifikált presztízst képvisel a magyar közéletben, de én megpróbálnék egy olyan szintet elérni, hogy amikor másokkal kommunikálok, akkor lássák, hogy ez egy értelmes pedagógus, aki sok mindent tud a világról, tudja a szakmáját. Alapvetően ez készít az egyetem elvégzésre, másrészt pedig azt a tudásmennyiséget, amit szerzek, megpróbálom átadni a jövő nemzedékének, valamilyen formában.

Alapvetően a tudásvágy motivált, hogy elvégezzem ezt az egyetemet.

Életed során a pályád felfelé ívelő, de már közelebb vagy a nyugdíjhoz, mint a pályakezdéshez, mit csinálnál másként?

Azt hiszem, hogy már az általános iskolában kellett volna jobban tanulnom. Bár kényszerhelyzet volt, hogy én szakmunkástanuló lettem, hiszen anyám nyugdíj előtt állt, és kereset kellett a család és a gyerek kezébe és ezért mentem el szakmát tanulni. Amit bánok, hogy volt egy 10 éves kihagyásom, ami kárba vészett. Azért azt el kell, hogy mondjam ez az időszak sem volt hiábavaló, hiszen autodidakta módon műveltem magamat. Sokat olvastam a folyóiratokat például a Mozgó Világot, az Élet és Irodalmat, a Históriat, a Valóságot stb. Ezek a folyóiratok a mai napig is megvannak, sőt a História be is van kötve. Tehát ezen időszak folyóiratok olvasásával telt el. Aztán előbb elkezdtem volna a főiskolát, akkor talán lett volna energiám arra, hogy nyelvet tanuljak. Említetted, hogy közelebb vagyok a nyugdíjhoz, mint a pályakezdéshez azért még van ambícióm, hogy esetleg még egy nyelvet megtanuljak, valamilyen szinten.

Hogy érzed, hogyan sikerült átadni gyermekeidnek azt a féle polgári értéket amire édesanyád megtanított ?

Nagyon jó kérdést tettél fel. Azt hiszem, hogy sikerült valahogy átplántálni ezeket az értékeket a gyermekeimbe, bár még fiatalok, hogy 10-15 év múlva ezeket az értékeket megőrzik-e, vagy hát átadják-e saját gyermekeiknek az nagy kérdés. Reménykedem. A két nagyobbik gyermekem most főiskolai hallgató, ők is szeretnének továbblépni a képzeletbeli ranglistán, fontos, hogy fejezzék be a tanulmányaikat. Azt gondolom, hogy ha már azt elérem, hogy többet akarjanak és igényesek legyenek magukkal szemben, akkor valamit átplántáltam abból az értékrendből, amit édesanyámtól tanultam. Hogy a két kisebb gyermekkel mi lesz, azt még nem lehet tudni, de szükségesnek tartom, hogy nekik is ezek az értékek jelenjenek meg a későbbiek során. Ez nagyon sok, napi drillezéssel jár. Feleségemmel azon fáradozunk, hogy sikerrel járjunk.

Bár apa nélkül nőttél fel, képviselsz-e olyan értékeket, amely Erdélyből származik?

Hát azt hiszem, hogy igen. Édesapám első házasságából van egy bátyám, aki sajnos már meghalt.(50) Nagyon sokszor jártam Erdélyben. A bátyám sokat mesélt édesapánkról illetve, édesanyám is apámról. Én valamilyen belső identitásból - biztos, hogy apám miatt - mindig felvállaltam, hogy félig székely vagyok, és azt is, hogy a másik felem horvát. Ez nem volt mindig nyerő. Mostanában azonban jókat röhögök azon, amikor arról vitatkoznak, hogy ki a magyar és ki a polgár. Én az vagyok a székelységgel, horvátsággal együtt. Kolozsvárt, második városomnak tartom, és szinte úgy ismerem, mint szülővárosomat, Kaposvárt.

Ahogy Tibor bátyám elmesélte nagyon sok értéket, és bizonyos viselkedési formákat is átvettem - látens módon - apámtól. Például a heccelkedést feleségemmel, gyermekeimmel és barátaimmal szemben. Azt hiszem, hogy ezzel kerek, így teljes az életem. Köszönöm, hogy meghallgattál.

Köszönöm a beszélgetést.

Jegyzet

- (1) Az interjúk rövidített, szerkesztett változata.
- (2) Az interjú 2000 októberében készült.
- (3) Gy. József hentes és mészáros. A város jó nevű kereskedője.
- (4) Országos Társadalombiztosítási Intézet
- (5) K. Andor született :1866. Szigetvár. B. Julianna született: 1869.Nagyatád. A házasságkötés ideje: 1902.Kaposvár
- (6) A Budapesti magyar királyi Bábaképző Intézetben 1899-1900 évben végzett.
- (7) Lőrinc, Juliska, és Kató az 1904-1908 évek között hunytak el.
- (8) Az első világháború az 1914. június 28-ai merénylettel robbant ki. Ferenc Ferdinándot Sarajevóban meggyilkolták.
- (9) A Szent Jakab szőlőhegy Kaposvár keleti határában található. Ma Kaposszentjakab.
- (10) Az 1884.XVII. törvény az un. ipartörvény, már rendelkezett a tanoncok foglalkoztatásáról. K. Gyula, aki később elvégezte a lakatos szakmát is és ebben a minőségében dolgozott.
- (11) A városban a dualizmus első évtizedeiben alakultak meg az első egyesületek így az Ipartestület is.
- (12) Az 1891.XV. törvény, már rendelkezett a kisdedóvodásokról. A városban volt is, de a szülők bizonyára nem bíztak eléggé az óvodák higiénikus felkészültségében
- (13) A város akkori sajtója a Somogyi Hírlap 1904-től jelent meg. Az 50-es évektől Somogyi Néplap volt, majd a rendszerváltás után-1989-visszakapta eredeti nevét.
- (14) A Kaposvári Egyesületi Leánylíceumot egy 1918-as belügyminiszteri jóváhagyás alapján alapították. Jelenleg a Tanítóképző Főiskola egyik épülete.
- (15) K. Andor 1931 őszén meghalt. K. Mária az év első felében elvégezte a gyors és gépiró tanfolyamot. Első munkahelye a Somogy megyei Takarékpénztár volt ahol kisegítő munkatársként dolgozott. Ez nem volt fix állás.
- (16) Sz. Károly a város legnagyobb vaskereskedésének tulajdonosa volt. Elismert kereskedő. A Rákosi érában kisajátították üzletét, lakását. András kereszta pja.
- (17) B. Kálmán született: 1909. Balázsfalva
- (18) B. Kálmán a városi Szociáldemokrata Párt funkcionálisa, 1945 után Somogy Vármegye Nemzeti Bizottságának és a Forintvédő Bizottság tagja. Országgyűlési pót-képviselő. 1948-ban nem lép be a kommunisták irányította MDP-be. B-lista: A rendszer a politikailag megbízhatatlan személyeket eltávolította állásukból.
- (19) A foglalkoztatottak átlagbére az állami szektorban, ekkor 988 Ft volt.
- (20) Az első gyerek B. Kálmánka 1952 februárjában meghalt.
- (21) A férj B. Kálmán, kisfia halálát követően 1952 októberében meghalt.
- (22) Az interjú 2001 januárjában készült
- (23) H. Gyula édesapja jól ismert jegyző volt a megyében a háború előtt.
- (24) Az 1908, XXXVII. Törvény cikk kimondta, hogy a helyi hatóság köteles szakképzett bábát alkalmazni.
- (25) Ezen sztereotípiákról bővebben lehet olvasni H. Sas Judit: Nőies nők, férfias férfiak c. könyvében.
- (26) Éva nem jól emlékszik, mivel nagynénje nem dolgozott ügyvédi irodában. v.ö.(15)
- (27) A Somogyi Újság szerkesztőségéről van szó.
- (28) Czanyó mérnök a 40-es évek végén Dél-Amerikába disszidált.
- (29) Nem szakszervezeti, hanem szociáldemokrata gyűlés volt.
- (30) A Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) fúziójakor 1948. nem lépett be a Magyar Dolgozók Pártjába.(MDP)
- (31) A B listára kerülésre valószínű, hogy közrejátszott Czanyó mérnök disszidálása illetve az, hogy közvetlen munkatársa volt. Emiatt többször ki is hallgatták.
- (32) A kaposvári Mélyfűró Vállalatnál kapott csak állást- felesége közreműködése által, mint portás.
- (33) Az ötvenes években minden nap Politikai Szemináriummal kezdődött és a megjelenés kötelező volt. Elsősorban ezért vonták kérdőre, hogy "elkészt".
- (34) K. Jolán - Jolán néni - a volt fiúgimnázium tanárának az özvegye volt.
- (35) Az interjú 2000 novemberében készült.
- (36) Magyar Nemzeti Bank
- (37) A korrepetálásokért heti 100-120 Ft körül fizetett András édesanyja. A 60-as évek átlagbére 1800-1900 Ft körül mozgott.
- (38) A beiskolázás másik oka volt, hogy András édesanyja elérte a nyugdíjkorhatárt.

- (39) András első házasságának ideje: 1975. Felesége tanárnő volt.
- (40) Gergely 1977-ben, Katalin 1981-ben született.
- (41) András 1995-ben végzett a Szombathelyi Tanárképző Technika Szakán kiváló eredménnyel.
- (42) Az interjú 2000, novemberében készült.
- (43) András második házasságának ideje: 1991. Felesége jogi szakértő.
- (44) A város legelítébb étterme volt, akkor Béke étteremnek hívták. A háború előtt Turul volt a neve. Jelenleg étteremként nem funkcionál.
- (45) Az ellenőrző könyv bejegyzései (22.o.): "Az úttörővezetőség határozatai Andrást csak jövőre javasolják kisdobos felvételre, magatartása miatt. 1961.V.25-én. H.né"
- "Amennyiben a fenti határozat András magatartására nézve hatással van, úgy azt helyesnek tartom és tudomásul veszem. 1961.V.25. B.né." A vezetőség meglepődött a válaszon ti. az anya nem "hadakozott" azért, hogy fia kisdobos lehessen.
- (46) A kor kultúrpolitikája meghatározta, hogy milyen könyveket lehet megvásárolni, mit szabad olvasni. Amelyiket nem engedélyezték indexre tették. Ha valakinél esetleg megtaláltak indexen levő könyvet azokat elkobozták. Ez volt a legenyhébb eset.
- (47) A Kaposvári Gépészeti Szakközépiskolában végzett. Az érettségije nem sikerült, így a budapesti Bánki D. Szakközépiskolában érettségizett
- (48) A korra jellemző volt, hogy állami cégek ún. kádereképzési tervet készítettek Az "értelmes" szakmunkásokat beiskolázták, majd az érettségi után irodai állást kaptak.
- (49) A Zsolnai József által kidolgozott program neve: Értékközvetítő és Képességfejlesztő Program.
- (50) András édesapjának az első házasságából született B. Tibor 1937-ben. Először 1959-ben találkozott a két testvér Kaposváron. Az élet és a politika úgy hozta, hogy csak 20 év múlva találkozhattak legközelebb Kolozsváron. A kapcsolat Tibor 1991-ben bekövetkezett halálával időlegesen megszakadt. Tibornak van egy 20 éves fia Máriusz, aki a New York-i Szent Vladimir Egyetem hallgatója.

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban egy iparos-polgári család történetének bemutatásával kívántam értelmezni a vizsgált családtagok - anya és fia - értékmegőrzési és átörökítési, valamint a státuszmegszerzéssel együtt járó mobilitás folyamatát.

Az értékmegőrzésről

Arisztotelész óta ismert az ember hármas értékmegvalósító tevékenysége: a teoretikus, azaz intellektuális, a praktikus, azaz erkölcsi és a poetikus, azaz művészi, technikai, szellemi aktivitás.(1) Az interjúból kitűnik, hogy az anya és közvetve a fia, olyan értékrendben nőttek fel, amely egész életük során meghatározó volt. Ilyen volt például a vallásos nevelés, a kulturált, illemtudó viselkedés, az étkezések ünneplőessége, a kulturálódás igénye stb. Az értékek megőrzése, átörökítése maga az emberi méltóság. Tehát az emberi méltóság értékét nem a közmegegyezés, vagy az úgyszintén változékony közvélemény határozza meg, hanem értéke önmagában áll fönn.

(2) Azt gondolom, hogy ezen emberi méltóság adta az erőt, hogy az anya (K. Mária) túlélte mindent és mindenkit. (v.ö. bevezető).

A státuszmegszerzésről és a mobilitásról

Dolgozatom bevezetőjében a státuszmegszerzés folyamatának "mérőföldköveire" utaltam. (Róbert P.1991) Róbert szerint a származás meghatározó. Esetünkben a nagyapa (K. Andor) és nagyanya (B. Julianna) foglalkozása jó jövedelmet biztosított a családnak. Lehetőség volt arra, hogy legkisebb gyermeküket (K. Mária) gimnáziumba írassák. Gazdasági tőkájukat, tehát a lányuk javára kulturális tőkévé konvertálták. A fiú esetében ez nem volt permanens.(v.ö. harmadik interjú)

A kulturális tőke átszármaztatása, azonban folyamatos jellegűnek mondható. A fiúra nagy hatással volt édesanyja latinus műveltsége (v.ö. Klebelsberg Kunó oktatáspolitikája), ez a "plusz"-konvertálható - kulturális tőke is befolyásolta őt, hogy továbbtanuljon. (v.ö. negyedik interjú) Mindkét esetben - anya és fia - bizonyosságot nyer Róbert Péter megállapítása, miszerint a származás meghatározó a státuszmegszerzés folyamatában. (3) Anyánál és fiánál is mobilitással járt a kulturális tőke átszármaztatása, amely az eddigi szociológiai kutatásokat támasztja alá. Két életút, két korszak a státuszmegszerzés folyamata, valamint a mobilitás azonos, "A szülői társadalmi helyzet hatása minden nemzedékben erős volt." (4) Andorka és Simkus kutatási eredményeit relevánsak a jelen esettanulmány megállapításaival. Az idők változnak a helyzet nem, a folyamatok alapvetően determináltak.

Konklúzióként

A vizsgált család, foglalkozási, iskolázottsági struktúráját, valamint az interjúk értelmezését követően az alábbi szintézis fogalmazható meg. A nagyszülők, valamint az anya és a fiú iskolaválasztása és szakmaválasztása tudatos elemeket tartalmaz.

A nagyszülők egy kisebb városból érkeztek Kaposvárra és nagyon valószínű, hogy előtte felmérték a lehetőségeket. A városban, abban az időben kevés volt az esztergályos iparos, valamint a bába, így lehetőségük volt arra, hogy szakmai kompetenciájukat presztízzsé és gazdasági tőkévé konvertálhassák. Ennek volt köszönhető, hogy rövid időn belül a "belvárosba" költözhettek új műhelyt alakíthattak ki, szőlőt vehettek. A város strukturális átalakulása és fejlődése (megyeszékhely, tisztviselőváros), már döntően befolyásolta az anya iskolaválasztását. A szülők gazdasági tőkéje, a lány akarata és az iskolatípus adott volt. A kérdés az volt, hogy érettségi után mi legyen, hol dolgozzon K. Mária. Valószínű, hogy ő is felmérte a lehetőségeket és így lett pár év alatt a város elismert könyvelője. Két tudatos döntés, amely mindkét esetben társadalmi presztízzsel és mobilitással járt együtt (v. ö. első és második interjú).

A fiú iskolaválasztásában és szakmaválasztásában - bár, tudatos volt - más körülmények játszottak szerepet. (v.ö. negyedik interjú) A szakmaválasztás annyiban volt tudatos, hogy az 1960 - as évek végén a városban és a város agglomerációjához tartozó településeken kevés volt az autószerelő szakmunkás. A fiúnak ez biztos állást és családjának megfelelő szintű megélhetést biztosított. A vizsgált család iskolaválasztásának, szakmaválasztásának közös eredője a tudatosság, az a felismerés, hogy egy kisváros fejlődése generálni tudja az egyén szakmaválasztását, egy olyan szakma kiválasztását, amelynek ritkaságértéke lehetővé teszi számára a társadalmi mobilitás lehetőségét. A családtagok tudatos iskola - és szakmaválasztása csak az egyik komponense annak a folyamatnak, hogy a fiú autószerelő szakmunkásból általános iskolai tanárrá lett. Az interjúk a másik két komponensre, azaz a polgári értékrendre és a kulturális tőke szerepére is rávilágítanak, amelyek nem érdektelenek András mobilitásának szempontjából. (v.ö. harmadik interjú) A nagyszülők életvitele, értékrendje által fogalmazódnak meg, azok a mentalitásbeli jellemzők, amelyek kihatnak az egész családra. (v.ö. értékmegőrzés) A kulturális tőke képződésének és átszármaztatásának folyamatát az interjúk jól szemléltetik. A nagyszülők a kor polgári értékrendjének megfelelően berendezett lakásban nevelik gyermekeiket és olvassák a Kalendáriumot. Lányuk K. Mária, már a 30 - as évek divatja szerint rendez be a lakást, kisebb könyvtárat alakít ki magának, moziba és színházba jár. András már ezen kulturális értékekkel szembesül és idővel azonosul. (v.ö. negyedik interjú)

Az átszármaztatás folyamata ezzel nem zárul le, hisz négy gyermeknek kell átadni azokat a polgári értékeket, amelyek segítségével kialakíthatják emberi méltóságukat. A státuszmegszerzés és mobilitás folyamatában tehát meghatározó az emberi méltóság és a kulturális tőke átszármaztatása, maga az életstílus. Az átszármaztatás időtől és helytől független, permanens folyamat. Előfordulhatnak időbeli elcsúszások a mobilitás terén, - pl. András esetében - de az átöröklött életstílusra való hajlam fennmarad. Ezt támasztja alá Kolosi Tamás megállapítása, hogy "A társadalmi reprodukció latens dimenziója az életstílus átörökítésében érhető tetten."(5)

Jegyzet

- (1) BOLBERITZ Pál: "A művészeti nevelés jobbá teszi az embert".
<http://www.koma.hu/kiadvany/klapme/jobbratesz.htm>
- (2) BOLBERITZ: u.o.
- (3) RÓBERT Péter: Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. In.: Meleg Csilla(Szerk.) Iskola és társadalom II. Pécs, 1999. 57.o.
- (4) RÓBERT: u.o. 60.o.
- (5) RÓBERT: u.o. 83.o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDOR Mihály: Dolgozat az iskoláról I. Mozgó Világ. 1980/12
ANDOR Mihály: Dolgozat az iskoláról II. Mozgó Világ. 1981/1.
ANDOR Mihály-LISKÓ Ilona: Iskolaválasztás és mobilitás. Iskolakultúra, Budapest, 2000.
ANDORKA Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Gondolat, Budapest, 1982.
BALÁZS Mihály: A Néptanítók Lapja indulása. Köznevelés. 1968.
BÁTHORY Zoltán-FALUS Iván (Szerk.) Pedagógiai Lexikon I.kötet. Keraban, Budapest, 1997.
BOURDIEU P.: A társadalmi egyenlőtlenségek újtermelődése. Gondolat, Budapest, 1978.
BOGNÁR László: Három gimnázium tanulójának összehasonlító vizsgálata 1920-1948 között. Magyar Pedagógia. 1989.1.
BOLBERITZ Pál: "A művészeti nevelés jobbá teszi az embert"
<http://www.koma.hu/kiadvany/klapme/jobbratesz.htm>
GERGELY Jenő-IZSÁK Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000.
GLATZ Ferenc (Szerk.) Gyermek a történelemben. História. 1997/5-6. (Tematikus szám)
GYARMATI György-VÁRADI László (Szerk.) Árak és bérek Magyarországon 1950-1982. História. 1984 /2.
GYÖRIVÁNYI Sándor: A magyar szakképzés évezredes múltjából II. Új Pedagógiai Szemle. 1996. November
GYÖRIVÁNYI Sándor: Fejezetek a magyar szakképzés történetéből III. Új Pedagógiai Szemle. 1996. December
HORÁNSZKY Nándor (Szerk.) Műveltségfelfogások Magyarországon. OKI, Budapest, 1991.
H. SAS Judit: Nőies nők, férfias férfiak. Akadémia Kiadó, Budapest, 1990.
KÁLMÁN András: A középfokú iskolázás Somogy megyében (1919-1945) In: Fejezetek Somogy megye történetéből. 1919-1945. Szerk: Suri Károly. Kaposvár, 1987.
KEMÉNY G. Gábor: Felsőoktatásunk a dualizmus korában. Századok, 1984. 1.
KEREKESNÉ Pytel Anna (Szerk.) Iskolánk története. Kaposvár, 1991
KOMJÁTHY Miklós: A középkorvégi Kaposvár. In: Várostörténeti Tanulmányok. Kaposvár, 1975.
KOVÁCS Éva: Út az iskolák államosításához. História, 1998/7.

- KOVÁTS Gyuláné: Kornis Gyula és az 1920-as évek iskolareformja. Új Pedagógiai Szemle, 1990.Október
- LENDVAI Ernő (Szerk.) A Kaposvári Egyesületi Leánygimnázium XXVI. számú Évkönyve. Kaposvár, 1944.
- LENGYEL György-SZÁNTÓ Zoltán (Szerk.): Tőkefajták. A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Aula, Budapest, 1998.
- L. NAGY Zsuzsa: Iskolázottság és társadalmi emelkedés. História. 1991/1.
- MAJZIK Lászlóné: Esettanulmányok a világban és nálunk. Új Pedagógiai Szemle. 1991/7-8.
- NANN Miklós: Kultuszminiszterek és a műveltségkép alakulása a dualizmus korában. In: Műveltség-felfogások Magyarországon. Szerk.: Horánszky Nándor. OKI, Budapest, 1991.
- MAZSU János: A magyarországi tisztviselő-értelmiségi réteg társadalmi szerkezetének változási folyamata a dualizmus időszakában. Történelmi Szemle. 1987-88. 1.
- MELEG Csilla (Szerk.): Iskola és Társadalom. JPTE, Pécs, 1996.
- MELEG Csilla (Szerk.): Iskola és Társadalom II. JPTE, Pécs, 1999.
- MÉSZÁROS István: Oskolák és iskolák. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- PAÁL László: Demográfiai változások és a szociális struktúra alakulása. In: Fejezetek Somogy megye történetéből 1919-1945. Szerk: Suri Károly. Kaposvár, 1987.
- PUKÁNSZKY Béla-NÉMETH András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- RÓBERT Péter: Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. In.: Meleg Csilla(Szerk.) Iskola és társadalom II. Pécs, 1999.
- SCHADT Mária (Szerk.): Családszociológia. JPTE, Pécs, 1996.
- SKRABSKI Árpád-KOPP Mária: Társadalmi beállítottság, társadalmi tőke. Századvég. 1999.tavaszi
- SZIGETVÁRI György: Mai séta a régi Kaposváron. Városszépítő Egyesület. Kaposvár, 1989.
- VARGA Éva: Írástudók Somogyban a két világháború között (1919-1939). Somogyi Múzeumok Közleményei XIII. Kaposvár, 1998.
- WERLING Józsefné Forrai Márta: A Magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In: Ezerszínű világ Szerk: Kéri Katalin. Pécs, 1999.
- ZIMMERMANN Susan: Női szerepek a 20. század elején. História. 1998/7.

FELHASZNÁLT DOKUMENTUMOK

- K. Andor születési anyakönyvi kivonata.
- B. Julianna születési anyakönyvi kivonata.
- K. Andor és B. Julianna Házassági anyakönyvi kivonata.
- B. Julianna hivatalos Oklevél másolata a bábamesterség gyakorlásáról.
- K. Mária születési anyakönyvi kivonata.
- K. Mária hivatalos Oklevél másolata a gimnáziumi érettségiről.
- B. Kálmán születési anyakönyvi kivonata.
- B. Kálmán és K. Mária Házassági anyakönyvi kivonata.
- B. Kálmánné született K. Mária önéletrajza.
- B. András ellenőrző könyvei.
- Megjegyzés: Az eredeti oklevelek a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága Újkortörténeti Gyűjteményében találhatóak. András édesanyja a 90-es évek elején vált meg az iskolatörténeti dokumentumoktól, mivel a múzeum Iskolatörténeti kiállítást rendezett. A dokumentumokat azóta is a levéltár őrzi.

© Baló András

Budapest, 2001. március - május